<u>కథ 1995</u>

6

రెండు నదుల మధ్య

ముళ్లపూడి సుబ్బారావు

ఇంకా చీకట్లు పూర్తిగా తొలగిపోలేదు. సముద్రంలో ఏర్పడ్డ వాయుగుండం వల్ల వాతావరణం భీతావహంగా వుంది. పైన మబ్బులు వేగంగా తిరుగుతున్నాయి. అంతక్రితమే బట్టతడుపు జల్లు పడినట్టుంది. నేలంతా కల్లాపి చల్లినట్లయింది.

మా ఇంటికీ, మా ముగ్గురి బాబాయిల ఇళ్లకు మధ్య వీధిలాంటి దారిలో రెండో బాబాయి అసహనంగా అటూ ఇటూ తిరుగుతున్నాడు. నా రాక చూసి కొద్దిగా ముందుకు వచ్చి అడిగాడు.

"తూముకాడ (రచ్చబండ) జనాలేమైనా పోగడ్డారా?" అని. ఆ పలకరింపు అనుకోకుండా వచ్చినవాణ్ణి పలకరించినట్లు లేదు. ఆయన ఏదో హడావిడిలో వున్నట్లున్నాడు. ఊరి వాతావరణమే సాధారణ స్థితికి కొద్దిగా భిన్నంగా తోచింది నాకు. అంత ఉదయమే నాలుగైదు టూవీలర్స్ వేగంగా వెళుతూ నాకు ఎదురుపడ్డాయి. దారిలో పలకరించిన వాళ్ల మొహాల్లో మొత్తం మీద ఏదో అలజడి. ఊరే మారిపోయిందా? లేక తనే చాలారోజులు దూరంగా ఉండడం వలన అట్లా అన్పిస్తున్నదా?

"ముగ్గురు నలుగురు కనిపించారు. పక్కన జయమ్మ హోటల్లో మామూలుగానే జనం వున్నారు," జవాబుగా బాబాయితో అని మా ఇంటి వాకిట్లోకి నడిచాను.

"నాలుగింటికే మెలకువ వచ్చింది. అప్పట్నుంచీ చూస్తున్నాను. సరళా, పిల్లాడూ రాలేదా?" పాలగిన్నెతో గేదె చావిట్లోంచి వస్తూ అమ్మ అడిగింది.

"లేదే! రెండ్రోజులే లీవు పెట్టా," అని, "ఫిల్టర్ కాఫీ పెట్టవే, మంచి పాలతో తాగి చాలారోజులైంది," అన్నాను సూట్‌కేసు ఇంట్లో పడేస్తూ.

ఇంటి దగ్గర బాత్‌రూమ్‌లో స్నానం చేయడం నచ్చదు నాకు. కొబ్బరిచెట్టు మొదట్లో స్నానం పూర్తి చేశాను. ఆలోగానే 'టిప్‌టాప్' సామాన్లతో, షామియానాలతో ఓ ట్రాక్టరు గోడవారగా వీధిలోంచి బురబుర లాడుతూ వెళ్లింది.

మాది తూర్పు వాకిలి ఇల్లు. మా ఇంటి వెనుకనున్న తర్వాత వీధిలో ఉమ్మడిగా వున్నప్పటి మా పాతయింటి స్థలం వుంది. నలభై ఏళ్ల క్రితం ఊరు వదలి వెళ్లిన మా పెదనాన్న ఏడెనిమిదేళ్ల క్రితం మా ఊరు తిరిగివచ్చి ఆయన వాటాగా వచ్చిన ఆ పాతింటి స్థలంలో ఇల్లు కట్టుకొన్నాడు. సామాను ట్రాక్టరు వెనక వీధి మొదట్లో నిలబడ్డట్టుగా చప్పుళ్లు అవుతున్నాయి. సామాన్లు దించుతున్నట్లుగా శబ్దాలు, మనుషుల అలికిడి.

"ఏంటమ్మా అది," అమ్మ నడిగాను.

"ఇవాళ మీ పెద్దమ్మ దినంరా. పదిరోజుల క్రితం పోయింది. నీకు తెలీదా?" ఆశ్చర్యంగా అడిగి, రెండు సెకన్లాగి, "నీకు కార్డు వేయలేదా?" అడిగింది అమ్మ.

ఓ వారం క్రితం నా స్నేహితుడు సీతారావుడు ఫోన్ చేశాడు. మాటలో మాటగా పెద్దమ్మ చావు గురించి చెప్పాడు. మా పెదనాన్న పెద్దకొడుకు శ్రీమన్నారాయణ నాకు చెప్పమని చెప్పాడట! కార్డు వస్తుంది కదా అనుకొన్నాను. తరువాత పని ఒత్తిడి వల్ల ఆ విషయం పట్టించుకోలేదు. నిన్న పొద్దుట గుర్తుకొచ్చి సాయంత్రం బయలుదేరి వచ్చాను.

"కార్డు రాలేదుగానీ ఫోన్లో సీతారావుడు చెప్పాడు. ఇక్కడికొచ్చి కూడా రెంణెల్లు దాటింది గదాని వచ్చాను," అమ్మకి సమాధానం చెప్పాను.

"అనుకొన్నాన్లే. వాళ్లకి మనుషులు గుర్తుంటారా. మీ నాన్నతో అవసరాలన్నీ తీర్చుకొని ఇప్పుడు మీరెం దుకు గుర్తుకొస్తారు?'' ఇంకా ఏదో అనబోతున్న అమ్మను ఆపి అడిగాను.

"ఎలా పోయిందే పెద్దమ్మ?''

"అంతా ఆ దేవుడికే తెలియాలి. ఆఖరోడి పెళ్లి గురించి ఇంట్లో ఏదో గొడవలవుతున్నాయట. మొదట రెండుసార్లు మైలవచ్చి పెళ్లి వాయిదా పడింది. ఇప్పుడేవోఁ యిలా. కొందరేమో యింట్లో మాట నెగ్గక మందు మిగిందంటున్నారు. వాళ్ల పెరుగుదల చూసి ఎవరో చేతబడి చేయించారని కొందరంటున్నారు. నిన్న నువ్వు వస్తున్నావని ఫోన్ చేస్తే అందుకే వస్తున్నావను కొన్నాను,'' అంది అమ్మ.

అప్పటివరకూ అందరిచేతా విజేతగా చెప్పబడ్డ పెద్దమ్మ మరణం ఆసక్తికరంగానే మారింది.

"సరే! ఎలాగూ వచ్చావుకదా! వెళ్లి వస్తావా వాళ్లింటికి,'' అంది అమ్మ. ఆమె గొంతులో వెళ్లడం పట్ల ఇష్టమూ, అయిష్టమూ రెండూ ధ్వనించాయి.

మా ఇంటికి ఆ ఇంటికీ ఉన్న సంబంధం అట్లాం టిది మరి!

అంతలోకే పంపులు రావటం మొదలైంది. నీళ్ల తొట్టిలోకి వదిలి, మరో పంపు నీరు మొక్కలకు వదిలింది అమ్మ. రేడియోలో పాశర్లపూడి బ్లోఔట్ గురించి ప్రాంతీయ వార్తల్లో చెబుతున్నారు. అమ్మతో పాటు పెరట్లో కలియతిరుగుతూ అడిగాను.

"అవునూ, బాబాయేంటి రచ్చబండ అంటు న్నాడు?'' అప్పటికింకా మబ్బులు విడిపోలేదు. వాతా వరణం గ్లూమీగా వుంది. సన్నగా చినుకులు పడు తున్నాయి.

అమ్మ మొహం కొద్దిగా విసుగ్గా పెట్టింది. "ఎప్పుడూ వుండే గోలే! గొడవ లేకుండా ఏరోజూ తెల్లార ట్లేదు. నెలరోజుల్నాడు రాయుడి కొబ్బరితోటలో మాల పల్లి వాళ్లు కాయలు కోసారని కేసు పెట్టారంట. ఆ కాయలు భూతనఖా బ్యాంకు మెంబరు తాడిగడప మునెయ్య ట్రాక్టరులో జంగారెడ్డిగూడెం తోలారంట. మాలపల్లిలో వాడికొక్కడికే ట్రాక్టరుందంట. అదేంకాదు అసెంబ్లీ ఎలక్షన్లో ఊళ్లోవాళ్లకి వ్యతిరేకంగా పని చేశానని యిలాంటి కేసుల్లో యిరికిస్తున్నారని వాళ్లంటారు.

"ఇరవై రోజుల్నాడు సినిమాహాల్లో పాలపర్తి సోమయ్య కూతుర్ని గొండ్లగూడెం కుర్రాళ్లెవరో ఏడిపిం చారట. నాల్రోజుల క్రితం బ్రోకరు గంగరాజు కూతురు- అది కాలేజీలో ఇంటర్ చదువుతుందిలే- దానికి బోడగడ్డ సూరయ్య లేడూ- పంచాయితీ బోర్డులో మాలపల్లి వార్డు మెంబరు, గూడెం మొదట్లో డాబా కట్టాడంట, వాడి కూతురు కొడుకు ఉత్తరం రాశాడంట. అది చూసి నీతో చదివిన అప్పసాని మురళి చిన్న తమ్ముడు వాడ్ని తన్నాడంట. ఆ అమ్మాయికీ నాకూ ఎప్పట్నుంచో యిష్టం వుందని వీడి గొడవంట! మొత్తం మీద పెద్ద రభస! కాలేజీ మూసేశారు. వీటన్నిటికీ సంబంధించి, రేపు మండల, పంచాయితీ ఎలక్షన్లకీ ఏం చెయ్యాలో తేల్చుకుంటానికి తగువుందట! అదీ ఈవేళే!''

ఊర్లో పొద్దుటే కనిపించిన ఉద్రిక్త వాతావరణా నికి కారణం తెలిసింది. అంతలోనే బాబాయి కేకేశాడు. "ఏరా తూముదాకా వస్తావా? మనోళ్లంతా కలుస్తారు.'' నిజానికి నేను కలవాల్సిన వాళ్లెవరూ రచ్చబండ దగ్గర కలువరు. ఈదురుగాలి ఉండి ఉండి వీస్తోంది.

"జీడితోటల, మామిడితోటల పూత పాడుచెయ్య టానికి ఈ తుఫానొచ్చినట్టుంది,'' మబ్బులవంక చూస్తూ అన్నాడు బాబాయి. రచ్చబండకు చేరేలోపల నలుగు రైదుగురు పరిచయస్తులు కలిసారు. పొలంలో బోరు తిరిగి వేయాల్సిన పరిస్థితి గురించీ, పొలాల కౌలు గురించీ, చాలా విషయాలు మాట్లాడారు. పెద్దమ్మ చావు ప్రస్తావన వచ్చినా పైపైన మాట్లాడి దాటవేశాడు బాబాయి.

ఆ విషయం మాట్లాడటంలో ఆయనకేదో ఇబ్బం దున్నట్లుంది.

మేం చేరేసరికి రచ్చబండ దగ్గర చాలామంది గుమిగూడి వున్నారు. ఇదివరకు వ్యవసాయపు పనులు లేని సీజన్లో కొద్దిమంది కూర్చుని దాడీ ఆటో, పులి జూదమో ఆడుతూ వుండేవాళ్లు. ఈమధ్య అక్కడ జనం గుమిగూడే అవసరం బానే వస్తున్నట్లుంది. రచ్చబండ దగ్గర్లోనే నిద్రగన్నేరు చెట్టుకింద జయమ్మ పాక హోటలు కూడా సైజు కొద్దిగా పెరిగింది. జయమ్మ కాసేపు డబ్బులు వసూలు చేస్తూ, అడిగిన వాళ్లకు చట్నీ వేస్తూ, పెద్ద గొంతుతో పనికుర్రాణ్ణి, నిద్రమొహం మొగుణ్ణి గదమాయిస్తూ పరాచికాలాడే వాళ్లకి తనదైన పద్ధతిలో సమాధానమిస్తూ మొండి ఖాతాదారుల్ని నిష్ఠూరా లాడుతూ అష్టావధానం చేస్తుంది.

వర్షపునీరు కాలువగా పోవటానికి కట్టిన కల్వర్ట్- దానిపక్కన ఓ రావిచెట్టు, వేపచెట్టు. వాటి మానుల చుట్టూ కట్టిన గచ్చులు. రచ్చబండగా వ్యవహరింప బడేది ఆ ప్రాంతమంతా. దానికి దగ్గర్లోనే కొత్తగా కట్టిన పంచాయితీ ఆఫీసు. దానికి ఆనుకొనే ఊరంతటికీ

నీరందించే పెద్ద వాటర్ టాంకు. పడమరగా విస్తరించి వున్న వూరుకు ఇక్కడ్నించి నీరు ఎక్కాలంటే కష్టమే. దానికి కొద్దిగా ఎడంగా ఎలిమెంటరీ స్కూలు గత పాతిక సంవత్సరాలుగా ఏ మార్పుకూ లోనుకాకుండా కాల పరీక్షకు నిలబడి వుంది. పంచాయితీ ఆఫీసు కాంపౌండువాల్‌కు ఆనుకొని వున్న పాత బిల్డింగ్‌లో ప్రాథమిక వైద్యశాల నేడో రేపో కూలేట్టుగా వుంది. పంచాయితీ ఆఫీసు, వాటర్‌టాంకు రాక ముందు అదంతా ఖాళీ ప్రదేశం. ఓ పక్కగా రెండు చింతచెట్లు, వాటి నీడలో ఎప్పుడో నడచిన సున్నపు గానుగ అవశేషాలు. బళ్లు ఊడదీయటానికి, పశువులు నిలపటానికి, అట్లతద్ది ఉయ్యాలకి, గోళీలాటలకి, బచ్చాలాటలకి, మాట్లు వేసేవాళ్ల టెంపరరీ నివాసానికి ఆలవాలమయ్యేది. వేసవికాలపు వెన్నెల రాత్రుల్లో చిన్న కులాలుగా చెప్పబడేవాళ్లు 'చిర్' ఆట ఆడుతూ పెట్టే కేకలూ, 'ఆకు' ఆటగాళ్ల పదఘట్టనలూ రారమ్మని పిలిచేవి ఆ మైదానం నుండే! లాంతర్ల వెలుగులో గోనె పట్టాల మీద కూర్చొని దొంగచాటుగా 'పీష్వా నారాయణరావు వధ' జముకుల కథ ఎంతో ఆసక్తిగా విన్నది ఆ మైదానం నుంచే! ఆ కథ ఎందుకు ఆసక్తి రేపిందో ఆలోచిస్తుంటే యిప్పుడనిపిస్తుంది, నా బాల్యం కూడా అంతకే మాత్రం తీసిపోని ప్రత్యక్ష పరోక్ష దాయాదుల యుద్ధాల మధ్య గడిచిందే!

తూముల పక్కనా, గచ్చు పక్కనా కొన్ని స్కూటర్లూ, సుజుకీ, హోండా మోటారు సైకిళ్లు, కొన్ని మామూలు సైకిళ్లు ఉన్నాయి. వాటి తాలూకూ ఓనర్లు మిగతా వారితో కలిసి తూముల మీదా, చెట్ల కింద వున్న గచ్చు మీదా కూర్చొని వున్నారు. ఆ రెండు స్థలాలూ ఒకరు మాట్లాడితే ఒకరికి వినబడేంత దూరంలోనే వున్నాయి. స్థిరంగా వున్నవారు పది పదిహేనుమంది కాక వచ్చిపోయేవాళ్లు, కొద్దిసేపు నిలబడే వాళ్లు, వివరాలు అడిగేవాళ్లు, కాఫీ హోటలు గిరాకీ, రిక్వెస్టు బస్టాపు దగ్గర బస్సు కోసం నిలబడ్డవాళ్లతో మొత్తం మీద చాలా హడావిడి అక్కడ కానవస్తుంది.

రాజమండ్రి వైపు పోయే ప్యాసెంజరు బస్సు వచ్చి స్టాప్‌లో ఆగి కొందరిని ఎక్కించుకుని, నల్లటి పొగను వదులుతూ సాగిపోయింది. బస్సులో మనవల్ని స్కూలుకు ఎక్కించి మేము కూర్చున్నవైపుకు వస్తూ నన్ను పలకరించాడు నాదెళ్ల వెంకట్రాయుడు.

"దినానికొచ్చావా? నాల్రోజులుంటావా? ఏంటో ఎవరు సుకపడుతున్నారో అర్థంగాదు. ఊళ్లు ఊళ్లలా లేవు. ఎట్నుంచి ఏ గొడవ వస్తుందో తెలీట్లేదు. మీరంతా ఎటెటో దూరాభారాలు పోయారు. లంబాడి చుట్టరికాలైపోయాయి," ఎటెటో ఉద్యోగాల పేరుతో పోయిన కొడుకుల్నీ, మనవల్నీ తలుచుకొని స్వగతంగా అనుకుంటున్నట్లు పలకరించాడు.

"ఉద్యోగస్తులకేం. రేట్లు పెరిగినట్లే జీతాలూ పెరుగుతాయి. చేసినన్నాళ్లూ జీతం, రిటైరయ్యాక సగం జీతం కూర్చున్నా వస్తది. ఉద్యోగాన్ని ఆస్థిలా కొడుక్కో కూతురుకో యిచ్చుకోవచ్చు. మన్లా మట్టిలో కాలు పెట్టే పనేవుంది," ఉద్యోగస్తుల మీది అక్కసంతా తీర్చుకొన్నాడు మాధవరావు. డిగ్రీ చేసింతర్వాత ఉద్యోగ ప్రయత్నాలు చేశాడు. మాకన్నా ఓ పదేళ్లు ముందువాడు. ఉద్యోగం దొరికేలోపే పెళ్లీ, పిల్లలూ. తెలీకుండానే సంసారంలో కూరుకుపోయాడు. అంతే తెలీకుండా వ్యవసాయంలోకీ. ఆసక్తి లేని వ్యవసాయం ఎలా వుంటుంది? పొరపాటు ఏమిటో తెలిసేలోపే జీవితం చేజారిపోయింది. ఈసడించుకున్న టీచరు ఉద్యోగంలో వున్నవాళ్లు మెల్లగా స్వంత ఊరు చుట్టుపక్కల చేరారు. వెళ్లిన్నాడు స్కూలుకు వెళ్లడం, మానిననాడు మానటం, ఇటు కొద్దోగొప్పో వ్యవసాయం, ఋణాల బాధపడకుండా ఉద్యోగం ద్వారా వ్యవసాయానికి పెట్టుబడి. వ్యవసాయాలు ఇదివరకులా రేయింబవళ్లు చేసేందుకేం వుంది? మొత్తం మీద మాధవరావుకు ఇదంతా ఉద్యోగస్తుల పట్ల తీవ్ర అసహనం కలుగజేసింది. పని కోసం అయిదొందల కిలోమీటర్లు పోయిన వాడి పరిస్థితి మాధవరావు అనుకొన్నంత బాగా ఏమీ ఉండదనీ, అన్ని ఉద్యోగాలూ ఒకే విధంగా ఉండవనీ చెప్పి ఉపయోగం లేదని తెలిసి ఊరుకున్నాను. ఏమైనప్పటికీ, వ్యవసాయదారుడికన్నా ఉద్యోగస్తుడి పరిస్థితి తప్పనిసరిగా మెరుగ్గా వుందనేది నేనొప్పుకోవాల్సిన నిజం.

"వాటన్నిటికీ యేంగానీ, ఎంతుద్యోగవయినా ఒకడి దగ్గర చాకిరీయేగా," సిగరెట్టు వెలిగించి అన్నాడు అచ్యుతరావు. ఈమధ్యే కాంట్రాక్టులు మొదలెట్టాడు. మండల ప్రెసిడెంటుకు తోడల్లుడు. రాజకీయ పలుకుబడి అండో ఏమోగాని అతని బిల్లులు జిల్లా పరిషత్తులో ఇంకా ఆగటం లేదు. తను సర్వస్వతంత్రంగా బ్రతుకుతున్నట్టు, ఉద్యోగస్తుల జీవితం తనకన్నా ఉన్నతం కాదు అని తనకే నమ్మకం కల్గించుకోవటం అతని ఉద్దేశ్యంలా వుంది. నేను క్రితంసారి కల్సినప్పుడు తన అక్క కూతురికి మంచి ఉద్యోగం ఉన్న కుర్రాడెవరన్నా ఉంటే చూడమని వెనక ఏమీ లేకపోయినా ఫరవాలేదనీ, పది లక్షల వరకూ ఇస్తామనీ నాతో అన్నాడు.

అచ్యుతరావు ఉద్యోగస్తుడి సంబంధం కోసం తిరగటం అందరికీ తెలిసినట్టే వుంది. ఈ అవకాశం వదులుకోకుండా నిమ్మలపూడి సూరయ్య అందుకున్నాడు. "ప్రతోడూ పైకి కబుర్లు చెప్పేవాడే. హైదరాబాద్‌లో ఫ్యాక్టరీలో ఎనిమిదొందలకి పన్జేసేవాడికి పిల్లనిత్తానంటున్నారుగానీ పదెకరాలుండి సాగుజేసే వోడికి పిల్లనిత్తానికెవరూ ముందుకు రాటల్లేదు!" యాభై ఎకరాలున్న తన కొడుకుని కాదని వైజాగ్ స్టీల్‌ప్లాంట్‌లో పన్జేసే కుర్రాడికి కూతుర్నిచ్చిన పంచాయితీ ప్రెసిడెంటును దృష్టిలో పెట్టుకుని అక్కసు వెళ్లగక్కాడు.

నాకు సంభాషణలో పాలు పంచుకోవాల్సిన అవసరం కలగటం లేదు. ప్రశ్నలూ సమాధానాలూ వాళ్లే చెప్పుకుంటున్నారు. ఎవరి వాదనకు వాళ్లు బలం చేకూర్చే మాటలు మాట్లాట్టవేగాని ఒకరి అవగాహనని మరొకరు అర్థం చేసుకునే ఉద్దేశ్యాల్లో లేరు.

పక్కనే ఎవరితోనో మాట్లాడుతున్న బాబాయి నావద్దకు వచ్చి, "చెరువు దగ్గర కర్మ జరుగుతోంది. నేను వెళ్తున్నాను. నువ్వు వస్తావా లేక ఇక్కణ్ణించి పెదనాన్న ఇంటికే వెళ్తావా?" అన్నాడు. నేనేమీ చెప్పక ముందే మా గంగాధరం, "ఇద్దరం కల్సి పెద్దనాన్న వాళ్లింటికే వెళ్తాంలే. మీరు చెరువు దగ్గరకు వెళ్లి రండి," అన్నాడు. సరేనంటూ బాబాయి చెరువు వైపు బయలుదేరాడు.

ఎవరో అబ్బాయి పరుగెత్తుకు వచ్చి గంగాధరానికేదో చెప్పి తిరిగి పరుగెత్తుకుపోయాడు. "అమ్మ నిన్ను పెద్దమ్మ వాళ్లింటికి నడవమని చెప్పి పంపిందిలే," అన్నాడు నావైపు తిరిగి. మరెవరో వాడు పనిచేసే సొసైటీకి రాబోయే ఎరువుల గురించి అడుగుతున్నారు. గంగాధరం వాళ్లతో విసుగ్గా మాటాడుతున్నాడు.

ఉండుండి గాలి ఈడ్చి కొడుతుంది. మబ్బులు నల్లబడుతున్నాయి. చేతిలోకి టీ గ్లాసు వచ్చింది. అప్రయత్నంగా తాగటం మొదలుపెట్టాను. ఏవో ఆలోచనలు... ఇప్పుడున్న నా స్థితి మంచిదో చెడ్డదో తెలుసుకుని సవరించుకోగల స్థాయిలో లేను. అక్కడికి ఓ విధంగా తరమబడ్డానా? అక్కడి వాళ్లంతా ఎవరి మాటల్లో వాళ్లు పడిపోయారు. నేను నాకు తెలియకుండానే పాత జ్ఞాపకాలలో తచ్చాడసాగాను.

ఊహ తెలిసేసరికి ఇంటి నిండా మనుష్యులు. ప్రతిరోజు వచ్చేపొయ్యే వారితో ఇల్లు తిరణాలలా వుండేది. చుట్టపక్కాలకు వంటావార్పులు. స్కూళ్లకు పోయేవాళ్లు కొందరు, ఆటలకు తిరిగేవాళ్లూ పెత్తనాలకి తిరిగేవాళ్లూ చింతపిక్కలాడేవాళ్లూ... ఇంట్లో కొత్తకొత్త చుట్టాలు. ఇంట్లో అంతమంది వున్నా ఒంటరిగా మౌనంగా పనులతో సతమతమయ్యే అమ్మా, పెనుభారాన్ని మోస్తున్నట్లుగా నాన్న...

ఓపక్కగా పెద్ద మట్టిదిబ్బ. పక్కనే వెడల్పయిన నుయ్యి. నల్లగా విచిత్రంగా డుంగుడుంగుమని శబ్దం చేస్తూ సన్ననిగొట్టంతో వేడినీళ్లూ, లావాటి గొట్టంతో చన్నీళ్లూ తోడిపోసే ఆయిలింజను. ఆ నీటిని అపురూపంగా వాడుతూ పెంచిన పచ్చటి టమోటా, మిరపపండ్లు, దూరంగా చెయ్యెత్తు పెరిగిన జొన్న చేలల్లో మంచె మీద నుండి వినవచ్చే నాటకం పద్యాలూ, పైరగాలి విసురుకు పరవశించిపోతూ ఎగిరెగిరి దూకుతూ 'జాడు' చేలో జొరబడబోయే 'రావుడావు' దూడా. మెళ్లో చిరుగంటలు మోగిస్తూ చిట్టూ, ఉలవలూ మేసే గిత్తలూ... ఆ వయసులో ఇవి ఆకర్షించనిదెవరిని? దానికి నేనూ మినహాయింపు కాదు.

ఒకరోజు స్కూలు నుంచి వచ్చేసరికి ఇల్లంతా హడావిడిగా వుంది. అరిపిరాల సత్యంగారు తన భారీ శరీరాన్ని బల్లమీద కూలేసి అరుస్తూ ఏమేమి కావాలో చెబుతున్నాడు. ఇంటి ముందు నేరేడుచెట్టు కింద గూడు బండి వుంది. తొట్లో గడ్డిని లాక్కుంటూ గిత్తలు మేస్తున్నాయి. వట్టి (ఎండు) గడ్డిని ఎద్దులు మేసేటప్పుడు పరపరా వచ్చే శబ్దం, సన్నటి తడి తగిలి ఆ గడ్డి నుండి వచ్చే వాసనా మనసారా ఆస్వాదించి ఇంట్లోకి పరుగెత్తాను. నా ప్రమేయం లేకుండా పనులన్నీ జరిగిపోతున్నాయి. కొబ్బరికాయలూ, పూలూ, మాలలూ, అగరొత్తులూ, దేవునిపటం, ప్రసాదాలు అన్నీ, మొత్తంమీద రెండు బళ్లలో బయలుదేరాం. గంట ప్రయాణం తరువాత బళ్లు ఆగాయి. కొత్తగా కట్టబడ్డదో షెడ్డు. ప్రక్కన కొత్త పైపులు. షెడ్డు లోపల పూజ. పెద్ద గొంతుతో సత్యంగారి పూజ అయ్యింది. వాచీ వంక చూస్తూ-

"ఆఁ! టైమైందిరా," అన్నాడు. చెక్కబల్ల మీద రెండు ఇనుప పెట్టెలూ, మూడు కరెంటు బల్బులు వున్నాయి. నాన్న ఆకుపచ్చ రంగులో వున్న స్టార్టరు నొక్కాడు. బల్బులు ఓమారు కాంతి తగ్గాయి. కొద్దిగా శబ్దం తర్వాత జలజలమంటూ పైపులోంచి ధారపాతంగా నీళ్లు. మాకు బోరు పడిందట.

కొద్దిరోజుల తరువాత మా యింటి పక్కనున్న మా దాయాదుల పెద్ద భవంతి ముందు ఆడుకుంటున్న నాతో నాకు పిన్నివరసయ్యే శేషారత్నం కళ్లు పెద్దవిచేస్తూ గొంతు ఏదోలా పెట్టి అంది, "బోరు పడిందిగా, ఇక మీరూ పైకొచ్చేత్తారు." పైకి రావటమేదో నాకైతే అప్పుడు

ఏమీ అర్థంకాలేదు. కాని ఏవో కొత్త విషయాలు మెల్లగా తెలుస్తున్నాయి.

వందెకరాల వ్యవసాయం పంచుకుపోయిన వాళ్లకు పోగా అరవై ఎకరాలు నాన్న చేతికొచ్చింది. పెద్ద కుటుంబం, పెళ్లి కావల్సిన మేనత్తలు, చదువుల్లో వున్న బాబాయిలు. దారుణమైన నీటి కటకట. అంత భూమి వుండీ ధాన్యం కొనుక్కోవాల్సిన దుస్థితి. సాంప్రదాయ వర్షాధార వ్యవసాయాన్ని మార్చాల్సిన పరిస్థితులు. నీటి కోసం భూగర్భంలోకి చొచ్చుకుపోవాలి. నీళ్లు పడేచోటు చెప్పే శాస్త్రీయ పద్ధతులు సాధారణ రైతుకు అందు బాటులోకి రాలేదు. మూడుచోట్ల బోరు ప్రయత్నాలు చేయగా మిగిలింది నలభై వేల అప్పు! ఈలోపులో మేనత్త పెళ్లి. అప్పు మీద అప్పు!

ఆ పరిస్థితుల్లో బోరు పడటం అదృష్టమే! బోరు పడితే తీరింది నీటి కరువే. ఆ బోరుపడ్డ పొలం అడివి లాంటిది. దానిని బాగుచేసి వ్యవసాయ యోగ్యం చేసే సరికి మరికొంత అప్పు. వ్యవసాయపు పెట్టుబడికి మరి కొంత. తొమ్మిది పదేళ్ల వయసు ఎంత నిష్పూచీ బతుకే అయినా, అప్పటికి పూర్తిగా ఏమీ తెలియకపోయినా తనకు ఆ చిన్న వయస్సులో అర్థమైంది. దారుణమైన ఒంటరితనంతో బ్రతుకుపోరు సాగించే నాన్న... వ్యవ సాయపు పనుల మీద తిరిగి తిరిగి రాత్రివేళలో భోజనాలు అయేక రేడియో ట్యూన్ చేస్తూ వుండేవాడు.

అనేక స్టేషన్స్. అనేకానేక భాషల్లో చిత్రవిచిత్ర స్వరాల్లో ఏదో ఒకానొక స్వరం కోసం నాన్న నిరంతరం వెతుకుతున్నట్టే వుండేది. ఆయనకు రోజూ రాత్రి వివిధ భారతి పాట వినడం ఒక అలవాటు. నాన్న పట్ల ఏదో తెలీని గౌరవం. అన్ని వత్తిళ్లలోనూ ఏనాడూ పల్లెత్తు మాటనని నాన్నను చూస్తే పొంగిపొర్లే అభిమానం. ఆ అభిమానమే నిద్రబోయే నాన్నకు విసనకర్ర విసిరేట్టు, వేడెక్కిన పాదాలకు కొబ్బరినూనె రాసేట్టు చేసేది.

పొగాకు పంటలు వచ్చాక 'అప్‌లాండ్' ఏరియా రైతుల పరిస్థితి కొంత మెరుగయ్యింది. దానితోపాటే నీళ్లు వచ్చాక అంతక్రితం బాగా కాయని మామిడితోటల ఫలసాయం పెరిగింది. మా పరిస్థితి కూడా బాగయినట్టే వుంది.

ఆరోజు కవి విశ్వనాథ సత్యనారాయణ చని పోయిన రోజు. స్కూలుకు సెలవిచ్చారు. పుస్తకాలు ఇంటి దగ్గర వదిలి పొలం వెళ్లిపోయాను. నాన్న కరెంటు బిల్లు కట్టటాన్కి గూడెం వెళ్లారు. నేను వెళ్లేసరికి చంద్రి గాడు నాగలి దున్నుతున్నాడు. పట్టుబట్టి లాక్కున్నాను. రెండు కొండ్రలు పోశాను. అంతలో మోటారు ఆగిపో యిందని నూతి దగ్గర్నుంచి వీరాస్వామి కేకేసాడు. నాగలి చంద్రిగాడికి వదిలి అటు పరుగెత్తాను. నాన్న వచ్చే టైమ య్యింది. వచ్చి స్నానం చేస్తారు. ఇవాళ సమస్యా పూరణం రాయించేయాలి. నాన్న జేబులో పెన్నూ కాయితం వుంటాయి. "ఏంట్రా?" అడిగాను.

"మోటారు గాలిబట్టింది అయ్యగారూ," అన్నాడు వాడు. నాకు మంచి అవకాశం దొరికింది. చొక్కా విప్పి చకచకా ఊసమెట్ల మీది ఉంచి లోపలికి దిగి మోటారు పంపు గాలి సీల వదులుచేశాను. టుస్ మని గాలి, దాంతోపాటే నీరూ బయటకు చిమ్మింది. సీల బిగించి పైకొచ్చి మోటారు ఆన్ చేసాను. వెంటనే నీరెత్తుకుంది. "ఈసారి మోటారు కాలిపోతే ఏలూరు పట్టుకెళ్లం. నేనే కట్టేస్తాను వైరింగు..." గర్వంగా వీరా స్వామితో చెప్పాను.

పాతిక ఎకరాల చెలక మాది. పొడుగ్గా వుండేది. ఒక చివర బోరు. అక్కణ్ణించి చూస్తే దూరంగా రెండో చివర కనిపించేది. అట్నుంచే రావాలి నాన్న. పెద్దపెద్ద అంగల్తో ఎత్తైన రూపంతో తెల్లటి ఖద్దరు బట్టలతో, చేత్తో కర్ర పట్టుకు వచ్చే నాన్నను చూస్తుంటే చూసి ఎన్నో గంటలు కాకపోయినా ఎప్పుడిక్కడికి చేరుకుంటాడా అనిపించింది. మధ్యలో కలిసిన చంద్రిగాడితో మోటారు దగ్గరిదాకా వచ్చాడు. "కొద్దిక్కూడా వంకర లేకుండా కొండ్ర బెమ్మాండంగా పోశారు చక్రం బాబు గారు," చంద్రిగాడు చెప్పాడు. "వద్దంటున్నా వినకుండా నూతిలో దిగి గాలొదిలారు," వీరాస్వామి తాను చెప్పా ల్సింది చెప్పాడు. నాన్న మొహంలో తప్పనిసరిగా మెచ్చు కోలు కనిపిస్తుందని ఆశగా చూశాను. లేశామాత్రంగా ఆనందవీచిక, వెంటనే ఏదో ఆందోళన నాన్న మొహం లో కనిపించాయి.

ఊరిలో వీధిలైట్లు దూరంగా కన్పిస్తున్నాయి. సినిమాహాలు! పాటలు వినవస్తున్నాయి. ముందు నాన్న, వెనుక పాలేర్లు, మధ్యలో నేను. మెత్తటి ఇసుక పుంత. సన్నటి ధూళి గాలికి లేచి నోట్లో పడుతోంది. చిత్రమైన రుచి. నాన్న నాతో ఎందుకు పెద్దగా మాట్లాడ లేదో అర్థంకాలేదు. మొత్తం మీద నా పొలం రాక విషయంలో నాన్నకేదో అభ్యంతరం వున్నట్లనిపించింది.

అప్పుడు పదో తరగతిలో వున్నాను. హెడ్మాస్టరు ఇంట్లోనే రాత్రుళ్లు నిద్ర. ఆయన పడుకున్నాక టూరింగ్ హాల్లో ప్రతి సినిమా సెకెండ్ షో చూడాల్సిందే. ఆసారి మహేశం వాళ్ల షాపులోంచి ఎత్తుకొచ్చిన డబ్బులు

అందరికీ సరిపోట్లేదు. నేను తెస్తానని యింటికి వచ్చాను. తడిక చప్పుడుకి వాకిట్లో రేడియో వింటున్న నాన్న లేచి నన్ను చూసి, "ఏంట్రా," అని అడిగాడు.

"పుస్తకం మరిచిపోయాను," తేలిగ్గా సమాధానం చెప్పి లోపలికి వచ్చాను. మిషన్ బాక్సులోంచి డబ్బులు తీసుకుని చేతికందిన పుస్తకంతో బయటకు వచ్చాను.

"చీకటిగా వుంది. జాగ్రత్త," అంటూ టార్చిలైటు ఇచ్చాడు. బ్యాటరీలు తీసేయటం వల్ల రేడియో మూగగా మంచం కోడు దగ్గరుంది.

అంతే, పరీక్షలు అయ్యేంతవరకూ మళ్లీ సినిమా చూడలేదు.

"విషయమేంటో తొరగా తెలిస్తే వదిలిపోద్ది. ఎవరి పనుల్లోకి వారు పోవచ్చు. అవతల పొగతోట జిడ్డు తీతకు కూలోళ్లు వస్తారు," నా పక్కన చేరి గట్టిగా అన్న నాగళ్ల బ్రహ్మయ్య మాటలకు స్పృహలో కొచ్చాను.

నా చేతిలో టీ ఆరిపోయింది.

"కొత్త విషయమేవుంది? ఊళ్లో జరుగుతున్న విషయాలు అందరికీ తెలిసినయ్యే గదా! ఇన్ని రోజులు మనలో మనం ఎన్ని పడినా సరిపొయ్యేది. ఇప్పుడు పరిస్థితి అది కాదు. మాలగూడెం వాళ్లయితేనేవి, గవళ్ల గూడెం అయితేనేం, ఎవరికీ మన మాట లెక్కలేదు. ఎక్కడికక్కడ గొడవలు అవుతున్నాయి. మొన్నటిదాకా పుంతల్లోనో, పొలం సరిహద్దుల్లోనో తగువులొచ్చేయి. బస్టాండ్‌లో దిగి చీకటిపడ్డాక మన ఆడాళ్లు ఒంటరిగా రావటానికి బయపడ్తన్నారు. దీని విషయంలో మన మంతా ఏంచేయాలో ఓ నిర్ణయానికి రావాలి. పంచాయితీ మొన్నటిదాకా మన చేతిలో వుండేది. ఆర్నెల్ల క్రితం పోయిన ప్రెసిడెంట్‌తోనే మన అదుపు కూడా పోయినట్టనిపిస్తుంది. ఇప్పుడు మనం తీసుకునే నిర్ణయం రేపు ఎలక్షన్ల మీద కూడా ప్రభావం చూయించుద్ది."

ఉపోద్ఘాతంగానూ, మొత్తం మీటింగుకు తానే పెద్ద అన్నట్టు చెప్పాడు బలుసు సోమసుందరం. లోకల్ ఎం.ఎల్.ఎ. ఊళ్లోకొస్తే ముందు వాళ్లింటికే వెళ్తాడు. జి.ఎం.టి. రోడ్డు వార భూములు ముందుచూపుతో చాలాకాలం క్రితమే కొన్నాడు. వాటిలో యిప్పుడు మిల్లులు, ఫౌండ్రీలు లాంటివి పెట్టించాడు. మేనత్త తరపు ముదనష్టం కలవటంతో గ్రామంలో ముఖ్యుడై పోయాడు.

"కర్మకోసం చెరువుకెళ్లిన వాళ్లు తిరిగి రాలేదా?" అని అప్పుడే వచ్చిన మరో రైతు ఎవరినో అడుగుతున్నాడు. "వస్తూండి వుంటారు," ఎవరో జవాబు. నేను పెద్దమ్మ వాళ్లింటికి వెళ్లాలి. ఆలస్యం అవుతోంది.

ఆకాశంలో వేగంగా కదిలే వానమబ్బులు, ఈదురుగాలులు.

పంచాయితీ వద్ద ఇంత గందరగోళం జరుగుతున్నా ఏమీ పట్టనట్టుగా రెండు చేతుల మధ్య గడ్డాన్ని వుంచి గట్టు మీద బాసంపట్టు వేసుకు కూర్చుని దూరంగా చూస్తున్నాడు మధుసూదనం. అటువైపు తలతిప్పి పేరు పెట్టి పలకరించాను. ఆ పిలుపు ఆయన్ని చేరినట్టు లేదు. "వాణ్ణింకేం పిలవకు. వాడికేం వినపడదు. నిరుడూ ముంగటేడు పంటలు కలిసొచ్చి కాసిని డబ్బులు వెనకేశాడు. అవి తీసుకుకెళ్లి వాళ్లావిడ పోరు పడలేక బామ్మర్దితో కలిసి అడివి జీడితోటల్లో పెట్టాడు. చాలామందికి వాటాలున్నాయిలే! ఈడేమో ఎక్కడైనా తోటల్లో దొంగతనాలు జరిగాయన్నా, ఇలా వర్షం కురుస్తుందన్నా జీడిపూత ఏమైపోద్దోనని, జీడిపిక్కలు ఎవడైనా ఏరుకుపోతాడేమోనని తెగ ఆలోచిచ్చేస్తాడు. దాదాపు పాతికొందల ఎకరాలు. చీపుగానే పాడారంటలే," వివరంగా చెప్పాడు గంగాధరం. బలవంతంగా నవ్వాడు మధుసూదనం.

"ఇంకాసేపట్లో అవతలి పక్క పెద్దమనుషులు వస్తారు. ఈలోపు మనం ఏమాటా ఆలోచించి ఆళ్లతో మాట్లాడాలి," ఎవరో అన్నారు.

"చివరికి ఆళ్లని కూడా మనతో కూచోబెట్టి మాటాడాల్సిన కాలం వచ్చింది," ఎంతో బాధతో అని, ఆ బాధ కోపంగా మారగా చుట్ట చివర కసుక్కున కొరికి ఊసాడు నారినేని నరసింహారావు. వయసైపోవచ్చింది. మా చిన్నప్పుడు ఆయన గురించి చెప్పేవారు. ఆయన జనాలతో నోటితో మాట్లాడ్డని, చెయ్యే మాటాడుతుందని.

"రోజులన్నీ ఒకేలా వుంటాయా బావా? ఇక్కడింకా నయం మా దగ్గర పది పదిహేను ఏళ్ల క్రితమే పరిస్థితులు మారిపోయాయి," గుంటూరు జిల్లా నుండి అత్తారింటికి వచ్చి స్థిరపడ్డ వాసిరెడ్డి రాఘవులు అన్నాడు.

"పరిస్థితులెందుకు మారవు. మనోళ్లు తిన్నగా ఏడిస్తేగా. సరీసుగా ఎవసాయం చేసేవోడెవడూ? సాయింత్రం అయ్యేసరికి పెతోడూ రోడ్డెక్కాల్సిందే. పొలంగట్టున నిలబట్టానికి నామోషీ. మాగాణీల్లో కూడా తోటలు పెంచేశారు. పోనీ అయ్యన్నా సొంతంగా గింజ ఏరరు, కాయలు కొయ్యరు. తోటలన్నీ ఆళ్లకే అమ్ముతారు. ఆళ్లకి యాపారం అలవాటు చేశారు. లాభాలొత్తే డబ్బిత్తారు, నష్టం వత్తే చేతులెత్తేత్తారు. ఆళ్లని పెంచిందే

కాదు, ఆళ్లకి ఈ బుద్ధుల్ని నేర్పింది మనమే కదూ?'' అన్నాడు నారయ్య. వయసులో వుండగా ఒక గడ్డి బండి కెళ్లినా, అడివికి కంప నరకటానికి వెళ్లినా పక్కను న్నోళ్లు ఈయన పని చూసి ముక్కున వేలేసుకోవాల్సిందే. నీతినిజాయితీ విషయాల్లో కూడా మనిషి ఖచ్చితమైన వాడే. ఆవేశం తగ్గలేదు. ఖాండ్రించి ఉమ్మాడు.

''సుకంగా బతికే అవకాశం ఉన్నపుడు ఎవడు కావాలని కష్టపడతాడు. నువ్వు వ్యవసాయం చేసినపుడు పాతికేలు ఒకేసారి నీ చేతిలో పడ్డయ్యా? కూలోళ్లని బతికిస్తానిక్కాపోతే వ్యవసాయం ఎవణ్ణి వుద్దరిత్తుంది? అయినా ఆళ్లని నమ్ముకుని వ్యవసాయం చేస్తే నట్టేట్లో మునిగినట్టే. నడుం వంచి నాలుగ్గంటలు చేలో ఎవ డైనా వుంటన్నాడా? ఆళ్లకి నా బామ్మర్ది పంపిన అమెరికా గడియారం మీద కన్నా చర్చి గంటల మీదే నమ్మకం ఎక్కువ. చర్చి గంటలు మోగగానే నాలుగైందని గట్టు ఎక్కేత్తారు,'' నారయ్య తమ్ముడి కొడుకన్నాడు.

''మీరు పాతికేలు పదేలు అంటూ కూసోండి. ఇక్కడ కాయలు కోసి నాగపూరుకు లోడెయ్యటాన్కి మీకు బరువు. ఆ పని చేసినందుకు మీకిచ్చినంత ఆళ్లకి లాభం వత్తది,'' ఇంకో పెద్దాయన.

''ఆ౯... ఏ గాలి దుమ్మో ఒక దెబ్బ కొట్టిదంటే కాయంతా రాలుద్ది. అప్పుడేం చేత్తావేంటి?'' ఒకింత విసురుగా అన్నాడు కాట్రగడ్డ సూర్యం.

''కాయంతా రాలిపోతే నీకు దక్కేది అడ్వాం సిచ్చిందే! మిగతా డబ్బు ఆడిస్తాడు, నువ్వు పుచ్చు కుంటావు.''

''ఈ ఏడు డబ్బియ్యకపోతే వచ్చే ఏడు ఏ మొహం పెట్టుకు తోట అడుగుతాడు?''

''అప్పుడు నీ దగ్గరకెందుకు వస్తాడు. వైజాగ్‌లో వున్న దేవిని రాజారావు దగ్గరకో, హైద్రాబాద్‌లో వున్న పర్వతిని భాస్కర్రావుకో అడ్వాన్సిచ్చి వస్తాడు.''

''మనలో కట్టులేనంత వరకూ ఆళ్లకేం ఫర్లేదు.''

''మనం కట్టుగడితే ఏమయ్యింది. ఇంతకు ముందు పన్లోకి ఆళ్లని రానీయకపోతే అడివిలో పుల్ల కొట్టుకున్నారు. ఫారెస్టరు మన డబ్బు తిని వాళ్లని పుల్ల కొట్టుకోనిచ్చాడు. కొంత వెసులుబాటు వున్నాడు పుల్ల యాపారం చేశాడు. సులువులన్నీ మనం నేర్పినయ్యే!''

''సర్లే, వాళ్లలో మాత్రం పైకొచ్చివాళ్లెందరు? ముగ్గురు నలుగురుంటారు. వాళ్లు తమ కిందోల్లకు చేసిందేవుంది. జనాలను చూపించి కాంట్రాక్టు సంపా దించటమో, రాజమండ్రి పేపరుమిల్లుకి కలపతోలే పర్మిట్లు తీసుకోవటమో మినహా,'' అంటూ చెప్పు కొచ్చాడు అక్కిని నాగేంద్రం.

''కనీసం కాయ మీదున్నపుడు అమ్మితే తోటకు మంచి రేటొస్తుంది,'' మళ్లీ తోట విషయం ఎత్తాడు రిటైర్డ్ టీచరు సుందర్రావు.

''పరువు మీదకొచ్చేదాకా ఆపి అమ్మటాన్కి నెలనెలా మాకు పించెన్లేవీ రావట్లేదు,'' ఉక్రోషంగా అన్నాడొకాయన. ప్రతి సంవత్సరం ఏదో ఒక అవసరం ఆయన్ని తోటని ముందే అమ్మిచ్చేస్తుంది.

''సరె! ఈ విషయాలు ఎప్పుడూ ఉండేయే. ఇప్పుడు తగువులో ఏం మాట్లాడాలో చెప్పండి,'' అన్నాడు ఇంకొకాయన.

''ఏ౯వుంది? మళ్లీ ఇంకోసారి మనోళ్ల జోలికి వస్తే మర్యాదగా వుండదని, ఏం జరిగినా మన బాధ్యత లేదని వాళ్లకి చెప్పాలి,'' గట్టిగా చెప్పాడు బ్రోకరు సత్తెయ్య. ఆయన కూతురు గురించే బస్సులో గొడవ యింది. పుగాకు షావుకార్లకీ, రైతులకీ మధ్యవర్తిగా బాగానే సంపాదించాడట. రాష్ట్రంలో అధికార పార్టీకి క్రియాశీల కార్యకర్త.

''వాళ్ల కామాట చెప్పే ముందు మన పిల్లల్ని కాస్త జాగ్రత్త చేసుకుంటే బావుంటది,'' నెమ్మదిగా అన్నాడు నాదెళ్ల వెంకట్రాయుడు.

''నీ ఉద్దేశం ఏంటి పెద్దయ్యా?'' కోపంగా అడిగాడు సత్తెయ్య.

''ఆడపిల్లల్నే కాదు, మన మగపిల్లల్ని ఉద్దేశించి కూడా అంటున్నాను. నేను వయసులో మీకంటే పెద్దోణ్ణి. లోకం చూసినోణ్ణి. ఇవి పయికి కనిపించినంత చిన్న విషయాలు కాదు. మీరు గట్టిగా చెప్పినంత మాత్రాన మళ్లా జరుగకుండా వుంటాయని అనుకో కండి. మనవయినా కాలాన్ని బట్టి మారాలి,'' అన్నాడు వెంకట్రాయుడు.

''ఏంటీ కాలం బట్టి నడిచేది. ఇవాళ బస్సులో మీద పడ్డారు. రేపు చెయ్యి పట్టుకొంటారు. మనం గాజులు వేసుక్కూర్చుంటే ఏవైనా చేస్తారు,'' అన్నాడు అప్పసాని మురళి. వాడు నా క్లాస్‌మేట్. డిగ్రీ చదువుతూ మానేశాడు.

''సరే, దానికేవుందిలే! నిన్నటిదాకా మనం చేసిందదేగా. ఇవాళ వాళ్ల దగ్గర నాలుగు రూకలు చేరాయి. మనం చేసిన పన్లు వాళ్లూ చెయ్యాలను కొంటారుగా!'' ఒక యువకుడు అన్నాడు. ఆ యువకుని వంక వెంకట్రాయుడు ప్రశంసాపూర్వకంగా

చూశాడు. అప్పసాని మురళికి ఆ మాటలు గట్టిగానే తగిలాయి. చిర్రుబుర్రులాడుతూ మోటారుబైక్ స్టార్ట్ చేయబోతుండగా, "నేను వస్తున్నా," నంటూ వేరే యువకుడు మురళి బండెక్కి వెళ్లిపోయాడు.

"చూడరా! యిప్పటిదాకా మురళిగాడు కులం కులం అని తెగ యిదైపోయాడు. ఇప్పుడు ఆడితో బండెక్కి పోయినోడెవరో తెలుసా? మాలపల్లి డ్రిల్ మాస్టర్ కొడుకు. ఈమధ్యే రేషనుషాపు డీలర్‌షిప్పు సంపాయించాడ్లే," గంగాధరం అన్నాడు నాతో.

"నాలుగు డబ్బులొస్తే సరిపోద్దా? కుక్క బలిస్తే బండి లాగుద్దా?" చాలా ఆవేశంగా అన్నాడు నరసింహా రావు.

ఆ ప్రశ్నకు సమాధానం ఏమిటో అందరి మనసుల్లోనూ లీలగా తెలుస్తుంది. ఇదమిత్థంగా ఏమీ చెప్ప రానిది. కొద్దిసేపు నిశ్శబ్దం... సన్నసన్నగా చినుకులు ఏటవాలుగా పడుతున్నాయి. గాలి విసురుకి చినుకులు అలల్లా కదుల్తున్నాయి. కొంతమంది అరుగుమీది నుంచి లేచి జయమ్మ పాక కిందికి పోయారు. మరి కొందరు జల్లును లెక్క చెయ్యనట్లు కదలకుండా కూర్చున్నారు. కొందరు లేచి నుంచుని నీడకు వెళ్లటమా మానటమా అని తటపటాయిస్తున్నారు.

మబ్బుల వల్ల సమయం తెలియటం లేదుగాని పదిగంటలు దాటుతుంది. పెద్దమ్మ దినంకు చెరువు దగ్గరకు వెళ్లిన వాళ్లు ఈపాటికి వెనక్కి తిరిగి వుంటారు. ఏలూరుకు పోయే బస్సులు రిక్వెస్టు బస్టాప్‌లో ఆగి పోతున్నాయి. వాటిల్లో దిగిన మా పెద్దమ్మవైపు చుట్టాల్లో కొందరు పెద్దాళ్లు ఇస్త్రీ మడతల దుస్తులతో అరుగుల వైపు చూసుకుంటూ వెళ్తున్నారు. రిక్షాల్లో కొందరు స్త్రీలు, స్కూటర్ల మీద కొందరు మా యిళ్లవేపు వెళ్తున్నారు.

గంగాధరం లేచాడు. నేను కూడా లేచి కొద్దిగా ముందుకు వచ్చాను. "వీళ్లు ఇంకో పదిరోజులు చర్చిం చుకున్నా ఒక మాటకి రాలేరు. వాళ్లేం చేయదల్చు కున్నారో వాళ్లకే తెలీదు. వీళ్లలో ఏ ఇద్దరికీ ఒకరంటే ఒకరికి పడదు. ఇలాంటి విషయాలేవైనా వస్తే 'మనం మనం' అంటూ మొదలెడతారు. వీళ్లల్లో వీళ్లకి గొడవ లున్నట్లే అవతలి వాళ్లతో ప్రతివాడికీ ఏదో ఒక విషయం లో గొడవలున్నాయి. వాటి తాలూకూ కక్షలేవైనా తీర్చుకోవచ్చునేమోనని వీళ్ల ఆశ," అంటూ గంగాధరం కాసేపు ఆగి, "నేను వీళ్లలో కలువనని నా మీద కోపం. ఏవైనా అంటే ఫేను కింద కూచునేవాడివి ఈ బాధలేం తెలుస్తాయి అంటారు," అన్నాడు.

ఈ హడావిడి అంతా చూస్తుంటే ముగింపు ముందే తెలిసిన సినిమా చూస్తున్నట్లనిపిస్తుంది. ఆసక్తి చచ్చిపోయింది. రైలు ప్రయాణం మొదలయ్యి, విజయ వాడలో రైలు మారి ఏలూర్లో బస్సు మారి ఊరికి సంబం ధించిన రకరకాల అనుభూతులకు లోనౌతూ, కాల యంత్రంలో ఎక్కి పాత రోజుల్లో పోగొట్టుకున్న అను భవాల్ని అందుకోవటానికి వచ్చినట్టు ఇంటికి వస్తే, వచ్చిన కాసేపటికే ఊహలన్నీ ఆవిర్లవుతాయి. కాల గతిలో నేను మార్పులకు లోనౌతూ ఊరు యథాతథం గా ఉండాలనుకోవటం లాజికల్‌గా కరెక్టు కాకపోవచ్చు; అయినప్పటికీ చాలా విషయాలలో లాజిక్ పని చెయ్యదు. ఆశపడటం విషయంలో మరీను.

నేను ఇక్కడే వున్నట్టయితే, వీళ్లలో ఒకడిగా చర్చలో పాల్గొనేవాణ్ణా? జ్ఞాపకాలన్నీ పొర్లిపొర్లి ప్రశ్నల య్యాయి.

"మీ పెద్దమ్మ దినాని కొచ్చావా?" ఎవరో నన్ను అడుగుతుంటె గంగాధరం అవునని చెబుతున్నాడు. రోడ్డు మీద పోతున్న వాహనాల వంక చూస్తూ వెంక ట్రాయుడు, "మీ నాన్న పోయిన దగ్గర్నించి మనసులో మాట చెప్పుకోవటానికి ఊళ్లో మనిషన్నవాడెవడూ లేకుండా పోయాడు," అని నిట్టూర్చాడు.

నాన్న ఎప్పుడూ ఎందుకు అందరికీ భిన్నంగా కన్పించేవాడు? తగువులు తీర్చడానికి పెద్దమనిషిగా మేడ (రామాలయం) మీదికి ఎందుకు వెళ్లేవాడు కాదు? ఏ ఒక్కరితోనూ వ్యక్తిగతంగా తగువు లేదు. అయినా ఎవరితోనూ మనస్ఫూర్తిగా కలిసినట్లుండేవాడుకాదు. సరియైన స్నేహం దొరక్క విపరీతమైన వెతుకులాటలో వున్నట్టుండేవాడు. ఆ వెతుకులాటలో భాగంగా సాహిత్యం చదవటం, రేడియో ట్యూన్ చేస్తుండటం మరేవో ఆసక్తులు పెట్టుకునేవాడు.

కాలం గడిచినకొద్దీ నాకు నాన్న ఎందుకు పదేపదే జ్ఞాపకం వస్తున్నాడు? నాన్నకు ఒంటరితనం ఎక్కడి నుంచి సంక్రమించింది? ఎవరికైనా సరే, ఒంటరితనం ఎలా సంప్రాప్తిస్తుంది? సమకాలీన జీవితం పట్ల అసం తృప్తి ఉండి, తమ జీవిత విధానాలలో లోటుపాట్లు తరచి చూసుకునే వాళ్లందరికీ ఒంటరితనం తప్పదేమో! నాన్నకులాగే తనకు ఒంటరితనం ఎంతో కొంత వచ్చే సిందా?

నాన్న తండ్రి పేరు చినరామయ్య. ఆయన వాళ్ల నాన్నకి ఒక్కడే కొడుకు. ఆయన పెదనాన్నకు నలుగురు కొడుకులు.

ఆస్తులు పంచుకున్నాక వాళ్లు నలుగురికి కలిపి నూటపది యెకరాలు, ఈయన ఒక్కడికీ నూట పది ఎకరాలు వచ్చాయి. ఆయన జీవితం మొత్తం కోర్టుల వెంట తిరగటాన్కి, ఆయన్ను ఆయన కాపాడుకోవటానికి సరిపోయింది. భూమిని సరిగా ఉపయోగించుకోలేకపోయాడు. ఒంటరి పోరాటంలో బాగా అలసిపోయాడు. శత్రువర్గం అంగబలంతో చుట్టుముట్టేది. అవుతలి పక్షంలో నలుగురు అన్నదమ్ముల్లో ఒకరు రెచ్చగొట్టేవాళ్లు. వేరొకడు చేలగట్ల తగువుల్లో ఆవేశంగా పాలేర్ల మీద దాడి చేసేవాడు. ఇంకొకాయన పెద్దమనిషి తరహాలో వచ్చి సర్ది చెప్పేవాడు. అలా పనులు చేసేందుకూ, సర్ది చెప్పేవాళ్లు వెనుకలేకా, అంగబలం లోపించడం వల్ల, తన మెతకదనం వల్లా, భరింపరాని ఒంటరితనంతో బాధపడేవాడట తాత. ఈ ఒత్తిళ్లన్నిటి నుంచి బయటపడేందుకు వీలు చేసుకొని నాటకాల్లో పాల్గొనేవాడట. ఇప్పుడు మా ఊరి నానుకొని వున్న పల్లెలో మాలపల్లి వున్న చోటు మా తాతదేనట. మా తాతకు చెందిన భూమిలో ఆయన దాయాదులు, కొందరు మాలలూ కలిసి నాగళ్లు కడితే, మాలపల్లిలో వాళ్లందరూ మా తాత తరపున తమ సొంత నాగళ్లు కట్టారట.

తాత తన సొంత మనుషులు లేక ఒంటరివాడయ్యాడనుకుంటే మరి నాన్న స్థితి. పైనా కిందా సోదరులుండే నాన్న ఎందుకు ఒంటరితనం అనుభవించాడు. ఇది తోబుట్టువులకు సంబంధించింది కాదు. మనిషి నిజమైన స్నేహం కోసం వెతుకులాట...

నాకెందుకో కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగాయి.

అది నాన్న స్థితో- నా స్థితో...

ఆ ఒంటరితనంలోంచి బయటపడటం కోసం ఏదో పనిని కల్పించుకుని నిమగ్నం కావటం నాన్న చేసేవాడు. బోర్‌వెల్ వేసే విషయంలో ఆయన ప్రకృతితో పోరాటం, పాతికెకరాలు పనికిరాదనుకున్న భూమిని పెద్ద కుటుంబానికి జీవనాధారంగా మార్చాడు. భయంకరమైన ఒంటరితనంతో, సమున్నత వ్యక్తిత్వంతో నిలబడ్డ మనిషిగా అనేకమందికి అభ్యంతరం. తద్వారా ఏర్పడ్డ ప్రచ్ఛన్న శత్రువులు.

ఏవో కోర్టు విషయాల గురించీ, తగువుల గురించీ, సలహా కోసమో సపోర్టు కోసమో అప్పుడప్పుడు పెదనాన్న వచ్చేవాడు. ఆయన మాటతీరు ముఖ కవళికలు చూస్తే ఆయనంతట ఆయన వచ్చినవాడిలా అనిపించేది కాదు. మమ్మల్ని పలకరించటంలో మా చదువుల గురించి వివరాలు తెలుసుకోవటం గురించే అన్నట్టుంటుంది. కానీ ఆత్మీయత వుండేది కాదు.

ఈయన పాత్రదేఁవుంది కాని ఎప్పుడూ మా ఇంటికి రాని, మేమప్పటిదాకా కనీసం చూడని మా పెద్దమ్మకూ, మా తాత నుండి కుటుంబస్రవంతిని అందుకున్న మా నాన్నకూ మధ్య ఏదో యుద్ధం జరుగుతున్నట్టే వుండేది. మా నాన్న వాళ్లింటికి వెళ్లినపుడు బాగా మర్యాద చేసేదట. కుటుంబాన్ని నడపటంలో ఆమె బాధలు నాన్నతో చెప్పుకునేదట. మొత్తంమీద ఆ యుద్ధంలో ఎకరాల రూపంలోనూ, డబ్బు రూపంలోనూ మా నాన్నకు మించి ఆమే చాలా ముందుకు వెళ్లిపోయింది.

'టూ మెనీ వార్ ఫ్రంట్స్ ఎటె టైమ్' (ఏకకాలంలో అనేక యుద్ధ మోహరింపులు). మా నాన్నకు, పెదనాన్న ఫిలాసఫీనే అనుసరించే మా పెద్దబాబాయితో అదే కాలంలో మరో యుద్ధం.

ఆస్తి రూపంలో పంపకాలు అయ్యాయి. పెద్ద బాబాయికి మంచి భూములే పోయాయి. కాని ఆయన వాటా పంచుకోలేనివి ఏవో నాన్న దగ్గర ఉండిపోయాయి. నాకు లీలగా గుర్తుంది. ఎప్పుడో ఒకసారి ఆయన నన్ను ఎత్తుకున్నట్టు. ఆయనతో నేను ఈ జీవిత కాలంలో ఎప్పుడూ మాట్లాడిన గుర్తు లేదు. ఆయన మా ఇంటి గుమ్మంలో అడుగు పెట్టిందే లేదు. ఒకసారి ఆయన సరిహద్దు రైతులు ఆయన్ను కొట్టడానికి ఆలోచిస్తున్నారని తెలిసినప్పుడు మినహా.

ఒకసారి... నాకు ఏడెనిమిదేళ్లు వుండవచ్చు. ఆ యేడు మాకు ధాన్యం సరిగా పండినట్టు లేదు. మా పెద్ద బాబాయి అత్తగారిది కాలువ కింద ఊరు. ఆయనకు అక్కడి నుండే ధాన్యం వచ్చేది. ఆయన దగ్గర నుండి ధాన్యం అప్పు తెచ్చినట్టున్నారు. బదులు తీర్చటానికెళ్లే పాలేర్లతో నేనూ వెళ్లాను.

బాబాయి పడక్కుర్చీలో కూర్చొని చుట్ట కాలుస్తున్నాడు. పందిట్లో రెండు బస్తాల ధాన్యం కుప్పగా పోసి పాలేరు కుంచంతో కొలుస్తున్నాడు. నేను పాలేరు పక్కనే నిలుచున్నాను. కుర్చీలోంచి లేచి, ఆయన మా దగ్గర కొచ్చాడు. ధాన్యాన్ని గుప్పెట్లోకి తీసుకొని ధారగా వదులుతూ పాలేరుతో, "ఆపరా," అని నావంక చూస్తూ, "ఎర్రచేలో పండిన ధాన్యం పంపమని మీ నాన్నతో చెప్పరా," అన్నాడు. తిరిగి వస్తుండగా పాలేరన్నాడు. "ఎర్ర చేలో పండినయ్యయితే బాగా బరువు తూగుతయ్యని అయ్యయ్యమన్నారు మీ చిన్నాన్న గారు." నేను అనేక స్థితులకు లోనయ్యాను ఆ క్షణం.

మొత్తం మీద మా పెద్దనాన్న పద్ధతిలోనే పెద్ద బాబాయి కూడా నడిచాడు. ఒక్క ఊరు మారటం

మినహా. భార్య వైపు నుండి మంచి దన్ను వుండటం వల్ల, ఆయనకు పగలూరేయి పొలంలో తిరిగి పండించ వలసిన అవసరం లేకుండాపోయింది. మంచి భూము లవటం వల్ల పచ్చగడ్డికి బీళ్లు అమ్మితేనే పంట మీద వచ్చినంతా వచ్చేది. పిల్లలు పెద్దవాళ్లయిన తరువాత ముగ్గురు కొడుకులూ వ్యవసాయంలోనే దిగారు. మంచి బోరుపడిందట. దాదాపు యాభై ఎకరాల భూమికి నీళ్లమ్ముతాడట. ఏ రైతుతోనూ మాట రాకుండా నీళ్లిస్తాడట. ఈ విషయాలు మా నాన్న పోయాక ఉద్యోగం వదిలి మా ఊరు వచ్చి పొలాలు చూసుకుంటున్న మా రెండో బాబాయి ద్వారానే తెలు స్తాయి. మా నాన్న ఉన్నంతకాలం వాళ్లిద్దరూ మా పెద్ద నాన్నతో కానీ, మా పెద్ద బాబాయితో కాని మాట్లాడే వాళ్లు కాదు. రెండో బాబాయి ఊరు వచ్చి స్థిరపడ్డాక మాటలు కలిసినట్టున్నాయి. ఆ సమయానికి నేను చదువులరీత్యా, ఉద్యోగరీత్యా ఊరికి దూరం అయ్యాను. రెండో బాబాయి ద్వారానే మా పెద్దనాన్న, పెద్ద బాబాయిల 'విజయాల' గురించి తెలిసేవి. జీవిత కాలం పాటు మా నాన్నతో ఘర్షణ పడ్డ మా పెద్ద బాబాయి యుద్ధరంగంలో లేని నాతో- మా తండ్రి వారసత్వం అందుకున్న నాతో- నా ఛాయతో యుద్ధం చేస్తున్నాడన్నది స్పష్టం. ఆయన ఇంట్లో జరిగిన శుభ కార్యాలకు నన్నుగాని, నా యింట్లో జరిగిన వాటికి ఆయననుగాని పిలుచుకోలేదు.

నేను స్కూల్లో వున్నపుడు, ఆ చిన్న సంఘటన ఇప్పటికీ గుర్తే. స్కూలు వదిలారు. ఇంటికి వస్తుంటే బస్టాప్‌లో పెద్దనాన్న కూర్చుని వున్నారు. పలకరిద్దామని అటు వెళ్లాను. ఆయన నన్ను చూడలేదు. ఎవరితోనో మాట్లాడుతూ అంటున్నాడు, "వాడు నంది అంటే నందవుతుంది. పంది అంటే పందవుతుంది." అది మా నాన్న గురించేనని నాకు కొద్దిసేపట్లోనే అర్థమైపోయింది. అంతలోనే పెద్ద బాబాయి సైకిలు దిగుతున్నాడు. పెద్ద నాన్న నవ్వు మొహంతో ఏదో పలకరిస్తున్నాడాయనను. నేను తిరిగి వచ్చేశాను. మనుషులు కలవటానికి అనేక కారణాలు. ఏక మనస్కత, ఉమ్మడి శత్రువు వగైరా... చనిపోయే ముందు నానమ్మ అందర్నీ కాదని నాన్న దగ్గరికే ఎందుకు వచ్చింది?...

సందడి పెరగటంతో ఆలోచన్లనుండి ఇవతలకి వచ్చాను. స్కూటర్లు, మోపెడ్ల మీద అయిదారుగురు వచ్చారు. రోడ్డు మీద ఇంకా కొందరు వస్తున్నట్లు కన పడుతోంది. పంచాయితీ ఇంత క్రితం బ్యాక్‌వర్డ్ క్లాసుకు రిజర్వ్ అయినపుడు ప్రెసిడెంటుగా పనిచేసిన సూర్య చంద్రరావు కొంత ఇద్దరికీ మధ్యవర్తిగానూ, మరికొంత అవతలి పక్షం తరపున వచ్చినట్టు వచ్చాడు. చాలా మంది రైతులతో చనువుగా మాటాడతాడు. కొందర్ని 'నువ్వు' అంటాడు. కొందర్ని 'మీరు' అంటాడు. "నాదే ఆలస్యం అయినట్టుంది. కాళిదాసుగారు ఫోన్ చేస్తా నన్నారు. గంట సేపట్నుంచి చూస్తున్నాను. అందరూ చూస్తుంటార్లే అని వచ్చేసాను." సంజాయిషీ చెప్పినట్టు చెప్పాడు. ఆయన ప్రస్తావించిన కాళిదాసుగారు ఇది వరకు పార్లమెంటు సభ్యునిగా చేశారు. ఏలూరు ఇండ స్ట్రియల్ ఏరియాలో యూనిట్లు అవీ చాలానే వున్నాయి. వస్తుతః భూస్వామి. బంధువర్గం జిల్లాల్లో ఎక్కువ.

"గవర్నమెంటు మారాక ఆయనగారికి పెద్దగా పనున్నట్టు లేదు," ఎత్తిపొడుపుగా అన్నాడు అచ్యుత రావు.

"గవర్నమెంటు మారడం వల్ల తేడా వచ్చేది నీలాటి వాళ్లకుగాని పెద్దోళ్లకేం తేడా వస్తుంది?" ఎవరో చెప్పారు.

సూర్యచంద్రరావుతో వచ్చిన వారెవరూ రైతులతో మాట్లాడలేదు.

వేపచెట్టు కింద చప్టా మీద చేరారు. అంతకు క్రితం అక్కడున్న వారంతా మరోవేపుకు కదిలారు. ఆ రెండు శిబిరాలను చూస్తూ గంగాధరం నాతో అన్నాడు. "ఒకప్పుడు మీ తాత కాలంలో కొందరు మాలాళ్లు మీ తాత వైపుంటే మరికొందరు మీ తాత దాయాదుల వైపుండేవారు- అప్పుడు రాయలసీమలో ముఠాలలాగా. కాని ఇప్పుడో... వాళ్ల మధ్య వాళ్లకు గొడవలెన్ని వున్నా వాళ్లందరోవైపు మనవాళ్లందరూ ఒకవైపుగానూ మార లేదూ," అని.

నేను తలాడిస్తూ, "ఏదో ఒకమారు పాలేరు, రైతుల మధ్య వచ్చిన తగువు సందర్భంలో రైతుతో నాన్న అన్నాడు, ఈ పాలేర్లూ ఈ వ్యవహారమంతా ఇలాగే వుండిపోతుందనీ, మనం ఇలాగే పెరిగిపోతామనీ అను కోకు. మనతోపాటు వాళ్లూ పెరగాలని అనుకుంటారు. నీతోపాటు పెరగనిస్తే నీతో వుంటారు. లేదా వాళ్ల దారి వాళ్లు చూసుకుంటారు," గంగాధరంతో అన్నాను.

"నిజం కదా! ఆ రైతు మొహం వాడిపోయుం టుంది," గంగాధరం!

అక్కడ చేరి వున్న చాలామంది రైతుల మొహాలు బిగుసుకుపోయాయి. వాతావరణం గంభీరంగా మారింది. చాలా ద్వేషపూరితంగా కూడా! పైన మబ్బులూ సన్నని చినుకులూ యథావిధిగానే వున్నాయి.

"ఇంతకీ నువ్వు వాళ్ల తరపున వచ్చావా? పెద్ద మనిషిగా వచ్చావా," అడిగాడు నరసింహారావు.

''అవుతుందంటె సర్దుబాటు చేద్దామనే గదా నేనొచ్చింది,'' తన నవ్వుని చెదరనీయకుండా చెప్పాడు సూర్యచంద్రరావు.

''నువ్వు మధ్యవర్తి వంటే ఎవడు నమ్ముతాడు? ఆళ్లు మీరూ ఒక్కటే కాదూ,'' ఎవరో సన్నగా గొణిగారు. అది సూర్యచంద్రానికి వినపడినట్టు లేదు. వినపడినా పట్టించుకునేవాడు కాదు.

మామూలు మాటలు పూర్తయి విషయంలోకి వచ్చేసరికి అరగంట పట్టింది. ఈలోపు మా ఇంటి వద్ద నుండి మరోసారి అమ్మ కబురు పంపింది. అందరితో బాటు భోజనానికి వెళ్లినట్టు వెళ్తే బాగోదు, కాస్త ముందెళ్లి వాళ్లని పలకరించి రమ్మని. చెరువు దగ్గర కర్మకాండ ముగిసి ఏ నిముషాన్నయినా వాళ్లు రావచ్చు నట. ఎవరో చెరువు వైపు నుంచి వచ్చినాయన చెబు తున్నాడు.

రచ్చబండ వద్ద మాటలు జోరందుకున్నాయి.

పద్ధతులు మార్చుకొమ్మనీ, కుర్రాళ్లకు చెప్పుకో మని వీళ్లంటారు. అంత కట్టుతప్పి ఎవరూ నడవట్లేదని వాళ్లు. ఎవరో మాలతను దూరంగా నిలబడి ఎప్పుడె ప్పుడు ఎవరెవరు కట్టు తప్పారో వరుసబెట్టి చదువు కొస్తున్నాడు. మరెవరో ఆయన్ను వారిస్తున్నారు. ఒకోసారి మనిషికో మాట మాటాడుతున్నారు. ఎవరు ఏమి మాట్లాడుతున్నారో తెలియని స్థితి. రకరకాల నిష్ఠూరాలు, బెదిరింపులు. రచ్చబండ మీద నుంచి సూర్యచంద్రరావు శాంతి వచనాలు. ఇది కులాల మధ్య గొడవో? అధికారా లకు సంబంధించిన గొడవో లేదా అన్ని కలగల్సిన చిత్రమైన గొడవో? నాకు ఎంత త్వరగా అక్కణ్ణుంచి బయటపడదామా అన్పిస్తుంది. అటూ ఇటూ కాకుండా వానజల్లులు. జి.ఎం.టి. రోడ్డు మీద లారీలు, ట్రాక్టర్లు. ఆవేశకావేశాలతో అరుస్తూ చేతులూపుకుంటూ ఉభయపక్షాలు. దినం దగ్గర జనా లతో మాట్లాడటానికి ఇప్ప ట్నుంచే సన్నద్ధం కావటంతో మనస్సులో బరువు. చాలా అనీజీగా వుంది వాతా వరణం నా స్థితిలాగే. పలకరించిన వారికి అన్యమన స్కంగా సమాధానమిస్తున్నా. అధిక భాగం ప్రశ్నలు నా జీతం గురించే. నా జీవితం అక్కడెలా వుందని అడిగే వాళ్లు తక్కువ. నా జీతం, నా జీవితం గురించి చెబు తుందేమో వాళ్లకు.

మొత్తం మీద ఎవరో వచ్చి చెప్పారు. చెరువు దగ్గర్నుంచి తిరిగి వచ్చారని. నేనింక ఆగదల్చుకోలేదు.

గంగాధరంతో కలిసి పెద్దమ్మా వాళ్లింటివేపు బయలుదేరాను. ''వాళ్లంతా కాసేపటికి అక్కడికే చేరతారు. కాసేపటికే వీళ్లందరికీ అర్థమవుతుంది. తగువు కంటే భోజనం ముఖ్యమని,'' నడుస్తూ అన్నాడు గంగాధరం.

''ఇలా మాట్లాడుతావు కాబట్టే నువ్వంటే వాళ్లకు కోపంరా,'' అన్నాను నవ్వుతూ.

''అప్పసాని మురళిగాడు ఏలూర్లో బాగా తాగి అంటున్నాడట, తలుచుకుంటే కారంచేడూ చుండూరూ చేసేస్తానని. అదీ మనవాళ్ల తెలివి. యుద్ధమంటే అవుతలి వాళ్లే నష్టపోతారని అనుకుంటున్నాడు వెధవ! మక్కెలు మిగులుతాయా అని.''

గంగాధరం మరేవేవో చెబుతూనే వున్నాడు.

ఇంతలోనే మా పెద్దమ్మ ఇల్లు వచ్చింది. ముప్పై సెంట్ల స్థలంలో ఇల్లు పెద్దగానే కట్టారు. ట్రాక్టరు పోవడానికి రావడానికి సరిపడినంత గేటు. షామియానా పట్టినచోటల్లా వేసారు. జల్లులకు షామియానాలు కాస్త తడిశాయిగాని కురవడం లేదు. ఇంటిముందు సిమెంట్ రేకులతో పందిరి వేసి వుంది. ఇంటి వరండాలో దినానికి సంబంధించిన కార్యక్రమం నడుస్తుంది. పురోహితుడు గట్టిగా మంత్రాలు చదువుతున్నాడు. పెద్ద ఆశతోనే వున్నట్టున్నాడు. చాలామంది బంధువులు కుర్చీల మీద కూర్చుని కబుర్లాడుకుంటున్నారు. మా నాయనమ్మ తరఫున మా యింటి పేరిట వాళ్లూ, బంధువర్గం దేశం నలుచెరుగులా వున్నారు. చాలాభాగం మొహాలు కన బడుతున్నాయి. పెరటివైపు నాకు బొత్తిగా పరిచయం లేదు. కలుపుగోలుగా తిరిగే చొరవ అక్కడ నాకు లేదు.

దొడ్డివైపు గుమ్మంలోంచి గాడిపొయ్యిలు కని పిస్తున్నాయి. ఒక పొయ్యిమీది నుంచి పెద్ద అన్నం అండాని ఇద్దరు మనుషులు దించి గంజి వారుస్తు న్నారు. మరొకాయన పొడవాటి తెడ్డుతో సాంబారు గాబోలు కలియబెడుతున్నాడు. చిన్నప్పట్నుంచీ నేను ఎరుగున్న మరో ముగ్గురు నలుగురు పనివాళ్లు, మా పెద్దమ్మ సోదరి కావచ్చు ఒకావిడ ఆ పనిమనుషులను అజమాయిషీ చేస్తోంది. మా పెద్దవదిన మినహా మిగతా వాళ్లెవరూ నాకు తెలియదు. ఎవరెవరో చాలామంది ఆడాళ్లు అటూ ఇటూ తిరుగుతున్నారు. కొందరు కుర్చీలు, బల్లలు సర్దుతున్నారు. ఉండుండి ఎవరో ఎవరినో గట్టిగా పిలుస్తున్నారు. నేను నిలబడి మా పెద్ద నాన్న కోసం చూశాను. గోడవారగా వున్న షెడ్‌లో ట్రాక్టరు పక్కగా చేతులు దవడ కానించుకుని మా పెద్దనాన్న దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నాడు. సన్నటి శరీరం, దవడలు. కళ్లు పీక్కుపోయి వున్నాయి. అటువైపు నడిచాను. నలభై పుట్లు వరకు వుండే పొగాకు 'మండి'

నుండి ఘాటు వాసన వస్తున్నది. నేను రావటం చూసి ఒక కుర్చీని పక్కకు లాగాడు. ''పొద్దున్న వచ్చావా? కోడ లొచ్చిందా?'' అడిగాడు. సమాధానం చెప్పాను. కొద్ది సేపు మౌనం. మా మేనత్త మొగుడూ, మా రెండో బాబాయి మేమున్న దగ్గరకు వచ్చారు. కుర్చీల శబ్దం... ''రాజులేని రాజ్యంలా అయిపోయింది,'' ప్రక్కనే వున్న ధాన్యంపురి వంకా, పొగాకు మండి వంకా చూసు కుంటూ మా మేనత్త మొగుడు కొద్దిసేపటి తరువాత అన్నాడు. నాకెందుకో మా పెద్దనాన్న ముఖం చూడాలని పించింది. ''పెళ్లికి రావాల్సినవాళ్లు ఈవిధంగా వచ్చారు,'' మా పెద్దనాన్న బావమరిది సిగరెట్టు వెలి గించుకుంటూ అన్నాడు. అతను దగ్గర్లోనే ఓ ఊరికి ప్రెసిడెంటుగా చేశాడు. మోతుబరి రైతు. కూతురికి అమెరికా సంబంధం చూస్తున్నాడట. కొడుకులకు చదు వబ్బలేదు. ఒకడు ఫైనాన్స్, రియల్ ఎస్టేట్ బిజినెస్సు ఏలూర్లో చేస్తున్నాడు. రెండోవాడు ఊళ్లోనే తోటలూ, రాజకీయాలు చూసుకుంటున్నాడు.

''ఏదైనాగాని వదిన తొందరపడింది,'' మా పెద నాన్నకి తమ్ముడు వరసయ్యే ఒకాయన అన్నాడు. దానికి కొనసాగింపుగా, ''ఇంతాచేసి ఒక పొజిషన్లోకి కుటుం బాన్ని తీసుకొచ్చి అదంతా అనుభవించకుండా చివరికిలా కావడం,'' సాగదీసాడింకో బంధువు.

వాళ్ల అభివృద్ధి, ఆవిడ ముగింపూ వేరువేరు కాదనిపించింది నాకు.

మా పెద్దమ్మ మాటల్ని చాలా పొదుపుగా వాడేది. నేను మా చెల్లెలి పెళ్లప్పుడు శుభలేఖ ఇవ్వటాన్కి వాళ్లింటికి వెళ్లాను. ప్లేటు నిండా సపోటాలు, బత్తాయి తొనలూ పెట్టి అడిగింది, 'ఏమిచ్చి చేస్తున్నావు చెల్లెలు పెళ్లి,' అని. 'నేను సంపాదించిందేవుంది ఇవ్వటాన్కి. పైవాళ్లిచ్చిందాంట్లోంచి కొంత యిస్తున్నాం,' అన్నాను. 'మరి నువ్వెంతలో వున్నావు,' రెండో మాట అడిగింది. నేను నవ్వి ఊరుకున్నాను. జీవితకాలంలో నాతో ఆవిడ మాట్లాడినవి ఆ రెండు మాటలే.

పెద్దనాన్న రెండో కొడుకు బావమరిదట, అమెరికాలో చాలాకాలం వుండి ఈమధ్యే వచ్చాడట. ఎవరో నాకు పరిచయం చేశారు. ఆయనతోపాటే మరి కొందరు బంధువులు. చూస్తుండగానే జనసందోహం పెరిగింది. రచ్చబండ దగ్గర వున్న చాలామంది గందర గోళంగా మాట్లాడుకుంటూ షామియానాల కిందకి చేరారు.

''ఫలానా వారిల్లు ఎక్కడా అని అడిగితే ఇద్దరు ముగ్గురు మాకు తెలియదు అన్నారు. చూట్టానికి ఈ వూరి వాళ్లలానే వున్నారు. ఇల్లు చెప్పటానికి కూడా భాగ్యవాఁ.'' ఎవరో లావుపాటావిడ ఆయాసపడ్తూ చెప్పింది. అందరిపట్లా నాకు ఆసక్తి వున్నట్లే అందరికీ నాపట్లా ఆసక్తి వున్నట్లుంది. ''రామచంద్రం గారబ్బాయి. చక్రం అనేవాళ్లం చిన్నప్పుడు. హైద్రాబాద్ అవతల తెలంగాణాలో మంచి ఉద్యోగం చేస్తున్నాడట,'' నన్ను చూపిస్తూ చెబుతున్నారు ఎవరో.

భోజనాలకు లేవచ్చని ఎవరో పెద్దగా చెప్పారు. చాలామంది బిలబిలలాడుతూ కుర్చీల వైపు కదిలారు. నేను తరువాత కూర్చోవచ్చని గంగాధరం కోసం చూస్తుండగానే, ''చక్రధరాన్ని ఇటు పంపండి.'' ముఖ ద్వారం ప్రక్కగా నిలబడి పెద్ద వదిన మా దగ్గిరే వున్న పెద్దన్నయ్యను ఉద్దేశించి అంది. ''అటంట వెళ్లరా,'' అని అన్నయ్య అన్నాడు. అటు కదిలాను.

''ఏం మరిదిగారూ! మీ ఇంట్లోకి కూడా మేమే పిలవాలా. మీ వదినల్ని, యింటిని చూద్దువుగాని రా,'' అని రెండు సెకన్లాగి, ''మేం మాత్రం ఈ ఇంట్లో స్వతం త్రంగా తిరిగిందెపుడులే,'' అంది. గదులన్నీ తిప్పు కుంటూ, చుట్టాల్లోంచి దారి చేసుకుంటూ మధ్యమధ్య లో 'మా మరిది. మా పినమాంగారి కొడుకు,' అని పరిచయాలు చేసుకుంటూ పెరట్లోకి తీసుకువెళ్లింది. అక్కడ జనసమ్మర్దం పెద్దగా లేదు. కొద్దిగా ప్రక్కకు వంటల హడావిడి నడుస్తోంది. వెజిటబుల్ బిర్యానీని బంతిలోకి తీసుకెళ్తున్నారు. వేడివేడి ఆవిర్లు సువా సనలు. పెద్ద మూకుట్లో బజ్జీలు, అప్పడాలు మసిలే నూనెలో వేగుతున్నాయి. రెండు బజ్జీలు ప్లేట్లో వేసుకు వచ్చి తినమని నా చేతికిచ్చి, తోడికోడళ్లని పిలుచుకు వస్తానని లోపలికి వెళ్లింది.

అప్పుడపుడు వర్షపు చినుకులు మూకుట్లో పడి సుయ్ సుయ్‌మంటూ శబ్దం చేస్తున్నాయి.

ఇద్దరు పనికి వచ్చిన ఆడవాళ్లు వడ్డన గరిటెలూ గిన్నెలూ కడుగుతున్నారు. ఇంతలో పదిహేను సంవత్స రాల అమ్మాయి వంటినిండా నగలతో ఇంట్లో నుండి అటు వచ్చింది. ఒకసారి నా వంక చూసి లోపలికి వెళ్లి పోయింది. ''ఈ పాపనే ఇంట్లో ఆఖరు అబ్బాయికిచ్చి చేద్దామనుకున్నారు. అక్క కూతురే! మేనకోడలు వరుసన చేద్దామనుకున్నారు. ఈ పెళ్లి వల్లే ఇంట్లో గొడవలు. వయసు తేడా ఎక్కువైందని. ఆ అబ్బాయి కేమో అప్పుడే నడీడు. ఈ అమ్మాయిని చూస్తే ఇంకా బొడ్డూడని పాప. ఆస్తులు బైటికి పోగూడదని, ఈ పెద్దిం టోళ్లంతా ఇంతే,'' ఇద్దరు పనికత్తెల్లో ఒకామె మరొకామె తో నెమ్మదిగా అంటోంది ఈ హడావిడితో ఏమీ సంబంధం లేనట్టుగా.

"ఏం మడుసులో! ఎప్పుడూ డబ్బు గొడవలే కాని మనసుల్ని పట్టించుకుంటారా? ఈ పిల్ల గొంతు కొయ్య నియ్యలేదని, ఆ యమ్మ తనే గొంతు కోసుకుంది," రెండో ఆమె.

"అదొక్కటేనా? పెద్దోళ్లకు పెద్దపెద్ద గొడవలు చాలా వుంటాయిలేమ్మా," మొదటామె.

మొదటి బంతి లేచినట్టుంది. లేచినవాళ్లు షామి యానాల కిందికీ, షామియానాల కిందివాళ్లు లోపలి కుర్చీల మీదకి మారుతున్నారు. వదినతో 'కలుస్తానని' చెప్పి ఇంటి ముందుకు వచ్చాను.

గంగాధరం నాకోసం చూస్తున్నాడు. ఇద్దరం కల్సి బంతిలో కూర్చున్నాం. చాలామంది చాలారకాల విషయాల గురించి చర్చించుకుంటున్నారు. సాధారణం గా కన్పించే చావుకు సంబంధించిన విషాదమేమీ కన్పించడం లేదు. చావును చాలా సహజ విషయంగా తీసుకుంటున్నారా? లేక ఆ తీవ్రత నుంచి తప్పించు కోవడానికి అట్లా మాట్లాడ్తూ కన్పిస్తున్నారా?

ఆ మాటలేవీ లోపలి నుండి వస్తున్నట్టు లేవు.

ఎవరో గట్టిగా అరుస్తున్నారు, "పామాయిల్ తోటలు పెట్టడమంటె జీడితోటలు, కొబ్బరితోటలు పెట్టినట్టు కాదు. బోల్డంత పోషణ చేయాలి. రోజూ పట్టించుకోవాలి. లేకపోతే దిగుబడి రాదు."

"మిల్లు దరిదాపుల్లో వుందా ఎక్కడో తమ్మిలేటి ఒడ్డున వుంది. ఇప్పుడంటే తోటలన్నీ పూర్తిగా పెరగలేదు కాబట్టి తెలియట్లేదు. పెరిగి సరిగ్గా దిగుబడి మొదలైతే మిల్లు యార్డులో ఎదురుచూడాల్సిందే," ఒక పెద్దాయన అన్నాడు.

"ఇయ్యన్నీ లెక్కేసుకోకుండా మిల్లులు పెడ తారా?" కొద్దిగా కోపంగానే ఓ కుర్రాడన్నాడు.

"వాళ్లు లెక్కలన్నీ వేసుకునే పెడ్తార్లే. నాలు గేళ్లు ఆగితే తెలుస్తుంది. ఆ లెక్కల మతలబు," మరొకాయన.

"ఏంటయ్యా ఈ ఊకదంపుడు మాటలు. వచ్చింది పెళ్లికా, దినానికా," ఒకాయన అసహనంగా. ఎవరో గట్టిగా, "అన్నం ఇటు తీసుకురండి," అంటున్నారు.

మరొకాయన, "పెరుగు చట్నీ, పెరుగు చట్నీ," అంటున్నాడు. "వచ్చె వచ్చె," అంటూ వడ్డించే వాళ్లు టేబుళ్ల చుట్టూ తిరుగుతున్నారు.

అమెరికా ఆయన ఏదో చెప్తున్నాడు. "అక్కడ సంపాదించిన సొమ్మును యిక్కడకు తీసుకు వస్తేనే విలువ. యిక్కడ రూపాయికి వచ్చేవే అక్కడ డాలరుకు వస్తాయి. డాలరు యిక్కడికి తెచ్చి మారిస్తేనే ముప్ఫయి రూపాయిల విలువ," వీళ్లకు అర్థమయ్యేలా చెప్పటం కోసం ఆయన నానా తిప్పలు పడు తున్నాడు.

"ఏమైనాగాని సంపాదించాలంటె ఎక్కడికయినా వెళ్లగలగాలి. సూర్యనారాయణగార్ని (మా పెద్దనాన్న) చూడండి. అప్పుడు ధైర్యం చేసి ఊరు మారబట్టే కదా ఇంత సంపద చూడగలిగింది. రామచంద్రం (మా నాన్న) ఊళ్లోనే వున్నాడు. చెయ్యటాన్కి యెవసాయం పెద్దగానే చేశారు. ఏం లాభం? ఏం వెనకేశారు? పిల్ల లకు చదువులు మాత్రం వచ్చినయిలే," అని కాసేపాగి, "తుంగభద్ర వైపు వెళ్లినోళ్ల పని బానే వుందట. మంచి భూములు... కావాల్సినంత నీరు. నాగపూరు వార్ధాల మధ్య చేరిన మనవాళ్ల పరిస్థితి కూడా బాగానే వుందట. మా తోడల్లుడి బామ్మర్ది అక్కడ యాభై యెకరాలు కొని వ్యవసాయం చేస్తున్నాడు." మా నాన్న వెనకెయ్యక పోవటానికీ, ఊరు మారకపోవటమే కారణమన్నట్టు చెప్పుకొచ్చి ఏమంటావన్నట్లు మా రెండో బాబాయి వంక చూశాడు బిక్కిన సోమసుందరం.

ముప్ఫయ్యేళ్లు వచ్చినా చెల్లెలి పెళ్లి చేయకుండా వుంచి, ఆమె ఎవర్నో సొంతంగా చేసుకుంటె నానా గొడవలు చేసి, ఆమెకు ఆస్తిలో ఏమీ దక్కకుండా చేయగలిగాడు సోమసుందరం. 'కులంగానోణ్ణి చేసు కుంది. మంచి సంబంధం కోసం ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేశాను. దానికి రాతుండొద్దు,' అని ఆమె ప్రస్తావన వస్తే వెళ్లబోసుకుంటాడు.

ఆయన మాటలకు, "అవును మరి అంతేకదా," నెమ్మదిగా ఒప్పుకోలుగా తలూపాడు మా బాబాయి.

"ఆవాల ముద్దలా సాగుకు అనువుగా తయారు చేసిన భూములూ తోటలూ పంచుకునేప్పుడు- అదీ ఒకళ్ల చెమటోడిస్తేనే అలా తయారయ్యాయని అని పించలేదా," వినీ వినపడనట్టు అన్నాడు వెంకటేశు. మా తాత వున్నప్పట్నుంచి మా కుటుంబాన్ని ఎరిగినవాడు. కమతంలో కొన్నేళ్లు పనిచేసినవాడు.

నాన్న పోయాక నాకూ, మా ఇద్దరు బాబాయి లకూ పంపకాలు జరిగినప్పటి సంఘటనలు నాకు హఠాత్తుగా గుర్తుకు వచ్చాయి. నా పెళ్లీ, చెల్లి పెళ్లీ అయ్యేవరకూ ఉమ్మట్లోనే కమతం వుంచుమని అమ్మ. నాన్న వాళ్లకు చేసిందానికి ఈమాత్రం వాళ్లు చేయాలని అమ్మ ఆశ. వాళ్లంతట వాళ్లు చేస్తే పర్లేదుగాని దానికోసం గట్టిగా అడగటంలో నాకు కొంత అభ్యంతరముంది. బహుశా ఈ ఉమ్మడి సంపదలో ఆమె రెక్కల కష్టం కలగల్సి వుండటం వల్లనేమో అమ్మ అలా అంటున్నది.

'ఇప్పటివరకూ కలిసి వుండటమే మేము చేయాల్సిందాని కన్నా ఎక్కువ'ని రెండో బాబాయి వాదన. ఆఖరి బాబాయి తరఫున కూడా రెండో బాబాయే మాట్లాడాడు. తర్జనభర్జనలయ్యాయి. 'మేం ఇప్పటిదాకా కలిసి వుండకపోతే మీరంతా చదవగలిగేవారా?' బాబాయి ప్రశ్న.

'ఈ మాత్రం చదువు నాలుగెకరాలున్న రైతులు కూడా పిల్లలకు చెప్పించుకుంటున్నారు,' అక్క సమాధానం చెప్పింది.

మరో మాట మీద అక్కే అంది. "మా నాన్న, మీ పెద్దన్నయ్య కన్నా తెలివైనవాడని చాలాసార్లు నువ్వే అన్నావు. మా నాన్న పెళ్లికాగానే వేరే వెళ్లిపోతే పెద్దనాన్నలాగా నాన్న కూడా సంపాదించలేకపోయేవాడా? ఏయాభ్యైకరాలో ఆపైనో," దానికి ఆయనేవీ సమాధానం చెప్పినట్టు లేదు.

బంతిలోకి రకరకాల భోజన పదార్థాలు బేసిన్లలోనూ, బకెట్లలోనూ వస్తున్నాయి. చేతులూ మూతులూ దండిగానే కదుల్తున్నాయి. రుచుల గురించీ శుచుల గురించీ ఒకవైపు చర్చలు చేసుకుంటున్నారు. తుఫాన్ గురించీ, దాని ప్రభావం గురించీ మాటలు వస్తున్నాయి. పాతతరం రైతొకాయన అన్నాడు. "నాలుగొందలు, ఐదొందలు అడుగులు ఎళ్లి నీళ్లు పైకి తెస్తున్నాం. ముందుముందు ఏవౌద్దో? అటూ ఇటూ కృష్ణా గోదావర్లున్నా ఊరికి నీళ్ల కరువే! పోలవరం ప్రాజెక్టు నీళ్లు ఎప్పటికి రావాలి? నా చిన్నప్పట్నుంచీ యింటున్నానీ మాట. నీళ్లెతుక్కుంటూ జనాలు ఎటెటో వెళ్లిపోతున్నారు."

"పాతికేళ్లనాడు తుంగభద్ర వెళ్లినోళ్ల సంగతేవఁయింది. అంతా సంపాదించామనుకున్నాక చివరికి కట్టుబట్టల్తో వెనక్కొచ్చేరు. చెరుకువాడలో మా బంధువులప్పుడే తిరిగొచ్చింది," అన్నాడొకాయన. పైన చెప్పినాయనకి కొనసాగింపుగా.

"ఇప్పటి సంగతి వేరులే! మనోళ్లు ఊళ్లకు ఊళ్లే కట్టుకున్నారు," వేరొకరి సమాధానం.

"అక్కడిదాకా వస్తే ఊర్లేం ఖర్మ! కోటలు కట్టుకున్నా ఆగవు. ఒకచోట సొమ్ము కూడబడుతుంటె ఎవడూరుకుంటాడు. ఆరేళ్లనాడు విజయవాడలో ఏమైంది? ఎందుకు దోచారు? ఎందుకు తగలబెట్టారు? ఆ బీభత్సం వెనుక ఎన్నేళ్లుగా పేరుకున్న కసి, ద్వేషముంది? అది ఒకనాటిదా లేదా ఏ ఒక్కరి మీదో అభిమానంతో జరిగిందా?" ఏలూరు ప్రక్కన ఓ ఊరునుంచి వచ్చిన బంధువొకాయన అన్నాడు. ఆయన మాకు వరుసకు మామ అవుతాడు.

"ఆ దోచుకెల్తే ఏమైపోతుంది. ఏదో చిన్నచిన్నవాళ్లు దెబ్బతిన్నారు గాని చాలామటుకు ఇన్సూరెన్స్ డబ్బు బాగానే అందుకున్నారు. కాలిపోయిన దొక్కు థియేటర్ల ప్లేసుల్లోనే నాలుగేసి అంతస్తుల షాపింగ్ సెంటర్లూ, థియేటర్లూ వచ్చాయి," చెప్పాడు బొప్పన వెంకటేశ్వర్రావు. కమిషన్ వ్యాపారం. బానే సంపాదించాడు. మధ్యప్రదేశ్‌లో ఎక్కడో చవకగా భూములున్నాయట. వందెకరాలదాకా కొందామని ఆలోచిస్తున్నాడట.

"విజయవాడలో విధ్వంసమైనా లాస్ ఏంజిల్స్‌లో లాసుల మీద లాస్‌లొచ్చి మనాళ్లు తగలబడ్డా ఒక్కటొక్కటిగా జరిగినపుడు ఏం కాదు. ఇన్సూరెన్సులు అయ్యా బానే వస్తాయి. ఇలాంటివేవైనా ఆర్గనైజ్డ్‌గా ఒకేసారి జరిగితే ఏమౌద్ది? మొత్తం తలక్రిందులౌద్ది," హఠాత్తుగా ఈ మాటలు వినబడ్డ వైపు చూశాను. మా బంధువర్గంలోని కుర్రాడే. పేరు మోహన్‌రావు. మాకు నాలుగైదేళ్లు జూనియర్. హైద్రాబాద్ జీడిమెట్లలో ఏదో ఇండస్ట్రీలో పనిచేస్తున్నాడట.

అమెరికా నుండి వచ్చిన బంధువుని కూడా ఈ మాట కదిల్చినట్టుంది. ఎవరూ ఏమీ మాటాడటంలేదు. ఎవరైనా ఆ కుర్రాడి మాటల్ని కొట్టి పారేస్తే బాగుండునని అందరి మనస్సులలోనూ వున్నట్టుంది.

బంతిలో పెరుగు వడ్డిస్తున్నారు. బకెట్లలో గరిటల శబ్దాలు. చేతులు కడుక్కోవడానికి లేచేవాళ్లు కూడా చర్చపట్ల ఆసక్తిగా అలాగే కూర్చుండిపోయారు.

"విజయవాడ అల్లర్లు ఒక కులం మీద ఇంకో కులం వాళ్లకున్న కోపం వల్ల కాదు. వీటికీ కులానికి సంబంధం లేదంటున్నారు. సరే బానే వుంది. మనుషులు కలువటానికీ, కొట్టుకోవటానికీ కులం ప్రభావం లేదన్నమాట. అలాగైతే అమెరికా వెళ్లిన మనవాళ్లలో కూడా కులసంఘాలు ఉన్నాయంటున్నారు," కొంత సమయమనంతోనే అడిగాడు తాతిని రాజారావు. ఓల్డ్ ఎస్సెల్సీ చదివాడు. వ్యవసాయం చేస్తున్నాడు. నేనడిగినపుడు పుస్తకాలెప్పుడూ కాదనకుండా ఇచ్చేవాడు.

దీనికి సమాధానం చెప్పాల్సిన అమెరికా బంధువు వంక అందరూ చూశారు. "అమెరికా వెళ్లి సెటిలయిన వాళ్లందరి దృక్పథం హఠాత్తుగా ఏమీ మారట్లేదు. ఇక్కడి వారికి భిన్నంగా కూడా వాళ్లేమీ లేరు. మైనార్టీగా వున్నప్పుడు కులసమస్యలేవీ ఉండేవి కావనుకుంటగానీ, ఎక్కువ సంఖ్యలో అక్కడ తెలుగువాళ్లు చేరాక ఇక్కడిలానే కులస్పృహ వచ్చింది. ఇక్కడి రాజకీయ వాతా

వరణం కూడా అక్కడ ప్రభావం చూపెడుతుంది. కల్చర్ విషయంలోనూ, కలర్ డిస్క్రిమినేషన్ వల్లా ఎంతో కొంత అభద్రతా భావం కలుగుతూనే వుంటుంది,'' నిజాయితీతోనే చెప్పాడన్పించింది. ఆయనేదో ఇక్కడ ఇండస్ట్రీలో పెట్టుబడి పెట్టాలని అనుకొంటున్నాడని విన్నాను. నిజమే కావచ్చు.

చాలామంది బంతిలోంచి లేచారు. చేతులు కడిగి షామియానా కిందికి పోయి కూర్చున్నారు. లోపల టేబుళ్లు శుభ్రం చేస్తున్నారు. బయట జల్లులు బాగా పలుచబడి సన్నసన్నగా చినుకులు రాలుతున్నాయి. నేలంతా చిత్తడి చిత్తడిగా మారింది. కుక్కలెక్కడో విస్తళ్ల దగ్గర కాబోలు కాట్లాడుకుంటున్నాయి.

కులం గురించి అమెరికా ఆయన ఇచ్చిన వివరణ ఒకాయనకు నచ్చినట్టు లేదు.

''అలాగంటే మరి హైద్రాబాద్‌లో మనవాళ్ల కంపెనీల్లో మన కుర్రాళ్లకే ఉద్యోగాలిస్తున్నారు గదా! అలా ఉద్యోగం సంపాదించటం కులం పేరుతో మేలు పొందటం కాదా,'' అన్నాడు.

''ఎవడి పద్ధతుల్లో వాడు ఆర్గనైజు చేసుకుంటాడు కదా! కులం పేరుతో ఒకడు, మతం పేరుతో ఒకడు. కాని చేయించుకునే కష్టానికీ, ఇచ్చే ప్రతిఫలానికీ పొంతన కుదురుతుందా అని!'' మోహన్‌రావ్ అన్నాడు.

''నువ్వెన్నైనా చెప్పు. మన కులంవాడని పిలిచి ఉద్యోగమిచ్చినవాణ్ణి నానా యాగీ చెయ్యడం మంచిది కాదు,'' అన్నాడు ఆయనే తిరిగి.

''కష్టం చేసి ఫలితం అడగటం నేరం కాదుకదా? దీనికి కులానికి సంబంధం ఏమిటి? పని చేయటానికి మన కులం కాకపోయినా మరోడెవడో కావాలికదా,'' మోహన్రావు.

మొదట్నుంచీ మోహన్రావు ధోరణిని గమనిస్తున్న ముళ్లపూడి ప్రకాశరావుకి ఈ మాటలు రుచించి నట్టు లేవు. కళ్లజోడు తీసి భుజం మీద జరీ కండువాతో తుడుస్తూ పెదవి విరుస్తూ అన్నాడు.

''తర్కాలు ఎన్నైనా చెప్పవచ్చు. డిగ్రీలు చదివి ఖాళీగా వున్నోళ్లు ఎందరు లేరు. ఊర్లో పండితే ఊకైనా దొరుకుద్దన్నట్టు ఏదో వాళ్లకి ఉండబట్టి చిన్నదో పెద్దదో ఉద్యోగం ఇవ్వబట్టే కదా వీళ్ల బ్రతుకు వీళ్లు బ్రతుకుతుంది. చేరదీసిన వాణ్ణి అనటం ఎంతవరకు సమంజసం.''

పదిహేనేళ్ల క్రితం చెల్లెలి భర్త చనిపోతే వాళ్ల స్థితి బాగాలేదని కనీసం బరువన్నా తగ్గుద్దని ఒక మేనల్లుడిని ఇంటికి తెచ్చుకున్నాడు ప్రకాశరావు. వాడిదీ ఆయన కొడుకుల వయసే కొడుకులిద్దరూ మంచి పొజిషన్లోకి వచ్చారు. మొదటి కొడుకు ఏదో ప్రభుత్వ సంస్థలో ఆఫీసరు. రెండోవాడు అమెరికా పోయే ప్రయత్నాల్లో వున్నాడు. ఈయన రాజకీయాల్లో తిరిగినా వ్యవసాయం చేయడానికి మేనల్లుడుండటంవల్ల బానే కలిసివచ్చింది. చివరకు మేనల్లుడికి బంజరుభూమి ఓ మూడెకరాలు ఆపు చేయించి పట్టా సంపాయించాడు. ఈమధ్యే కూతురు పెళ్లి చేశాడు. మేనల్లుడి పెళ్లి కూడా చేయాలనుకుంటున్నానని అంటుంటాడు.

కులం చర్చ తేలేది కాదని ఒకాయన జనాంతికంగా, ''బతుకుతెరువు లేక వెళితే ఏమోగాని, సంపాదిద్దామని ఒకచోటు నుంచి మరోచోటుకు వెళ్లి అక్కడ కూడేసిన తర్వాత దానిని కాపాడుకోవటానికి చాలా కష్టమే పడాలి,'' అన్నాడు.

''సొంత ఊర్లోనైతే డబ్బు పోగేస్తే ఏమీ కాదంటావా,'' యలమాటి సుబ్బారావు అడిగాడు. కష్టపడి పనిచేసినా చితికిపోయిన సన్నకారు రైతు.

''అందాల్సిన వాళ్లందరికీ అందకుండా ఒక చోటునే డబ్బు చేరుతుంటే ఎవరు చూస్తూ ఊరుకోరు. భూమి అమ్మేవాడు ఏ స్థితిలో ఉండి అమ్ముతాడో మనకు తెలీందేవుంది?'' తండ్రి కాలంలో చితికిపోయిన కమతాన్ని చూశాడో, తను పనిచేసే ఇండస్ట్రీలో కాపిటల్ ఎక్యుమిలేషన్ చూశాడో సూటిగా చెప్పాడు మోహన్‌రావు.

పరిచయమైన మాటల్లో తమ ఆలోచనలకు విరుద్ధంగా చెబుతున్న అతని మాటలు వాళ్లందర్నీ కాసేపు మాటాడకుండా చేశాయి. గత కొద్దికాలంగా బాగుపడుతున్నామనుకొంటున్న అచ్యుతరావు లాంటి ఊళ్లో వ్యక్తులు, ఊరుకాని ఊరు వెళ్లి పొలాలు సంపాదించి ఆ సంపాదనా క్రమంలో అనేక యుద్ధాలు చేసి నెగ్గామో ఓడామో తెలియని స్థితిలో వున్న పెద్దనాన్ననీ, తుంగభద్రో, వార్ధానో, మధ్యప్రదేశో వెళ్లి భూముల్ని వ్యాపారవస్తువుగా కొనుగోలు చేద్దామనుకునేవాళ్లనీ, పెరిగిన మూలధనాన్ని షాపింగ్ కాంప్లెక్సులుగా థియేటర్లుగా మార్చే ఉద్దేశంతో వున్నవాళ్లనీ, పరిస్థితిని అర్థం చేసుకొని కూడబెట్టిన ధనాన్ని స్వంతచోటుకు చేర్చుకోవాలని ఆలోచిస్తున్న అమెరికా బంధువుని, కులం రూపంలో ఐక్యత సాధిద్దామని చూసేవాళ్లని... అక్కడ కూర్చున్న అందర్నీ ఏదో ఒక విధంగా లోతుగా ఆలోచించే విధంగా చూశాయి మోహన్‌రావు మాటలు.

తుఫాన్ ఇంకా తీరం దాటలేదని, వాతావరణ సూచన చెబుతున్నారు. ఈదురుగాలి గట్టిగానే వీస్తోంది.

భోజనాలు ముందే ముగించినవాళ్లు బయలుదేరి గేటు బయట నిలుచున్నారు. ఎవరో ఎవర్నో రమ్మని పిలుస్తున్నారు. ఆలోచనల్లో మునిగిన వారు వాళ్లని అనుసరించారు. భోంచేసి వస్తున్న నా క్లాస్‌మేట్ రమణ కలిశాడు. అతన్ని సాగనంపటానికి బయటకు నడిచాను.

చాలామంది వీధిలోనికి నడుస్తున్నారు. ఉన్నట్టుండి పెద్దగా అరుపులు. వీధిలో నడుస్తున్న గుంపులోంచి, పాంటు షర్టులలో వున్న ఇద్దరు కుర్రవాళ్లు-పదహారు పదిహేడేళ్లుండవచ్చు. వాళ్ల పక్కగా పడి వున్న సైకిలు. వాళ్ల చుట్టూ జనం.

"నా కొడుకులికి కిందా మీద తెలుత్తలేదు. ఇంత మంది జనం వుంటె కాత్త నెమ్మదిగా ఎల్తే ఏవౌద్ది. గౌర్నమెంటు బాగా మేపుతుంది. పైగా ఏమన్నా అంటే తప్పు!?" ఆ గడబిడలోంచి ఎవరిదో పెద్దగా గొంతు వినబడుతోంది. అవే మాటల్ని అటూఇటుగా అందరూ (తమతమ పద్ధతుల్లో) అంటున్నారు. వాళ్లని కొట్టబోతున్న వాళ్లని ఎవరో ఆపుతున్నారు. వాళ్లిద్దరిలో కాస్త పొడుగ్గా వున్న కుర్రాడు రోషంగా చూస్తూ అంటున్నాడు. 'బెల్లు కొడ్తున్నాంగా,' అని. అప్పటిదాకా అనేక ఆలోచనల్లతో ఎవరి మీదో తెలీని కసితో వున్నవాళ్లు ఆ గొడవతో కొంత శాంతిని పొందారు. పది నిమిషాల వ్యవధిలో మొత్తంమీద ఆ కుర్రాళ్లిద్దరూ దెబ్బలు తినకుండానే వెళ్లిపోనివ్వబడ్డారు.

వీధి కొద్దిగా ఖాళీ అయింది. రకరకాలుగా చర్చించుకుంటున్నారు. ఎవరి దారిన వారు బయలుదేరారు జనం. గంగాధరం, భోజనానికి వచ్చిన సొసైటీ ప్రెసిడెంటుతో మాట్లాడుతూ లోన వుండిపోయాడు. అలసటగా అనిపించి సిగరెట్టు కాల్చుదామనిపించింది. కొద్దిదూరంలోనే రోడ్డు మీద కిళ్లీకొట్టు వుంది. ఒంటరిగా అటు నడిచాను. సిగరెట్టు తీసుకుని వెలిగించాను. చినుకుల చల్లదనానికి కొంత సెగ తగిలినట్టు అనిపించింది. అప్పుడే రోడ్డు మీద లారీ ఒకటి ఆగింది. ఎవరో యువకుడు దిగాడు. లగేజి బానే వుంది. లగేజీని చెక్ చేసుకున్నాడు. యథాలాపంగా నావైపు చూశాడు. నా మీది నుండి తొలగిపోయిన అతని చూపు వెంటనే నా వైపు తిరిగింది. కొద్ది సెకన్లు అలాగే చూశాడు. నాకూ ఆసక్తి కలిగింది. బలిష్టంగా వున్నాడు. చిన్న క్రాపు, పాదాలకు ఆకుపచ్చ షూస్. ఆ లగేజీ బాక్స్... సందేహంలేదు. అతను మిలిటరీలో చేస్తున్నట్టున్నాడు. చూస్తుండగానే నా దగ్గరకొచ్చి,

"సార్ మీరు చక్రధరంగారా?" అని అడిగాడు.

"అవును," అతనెవరో నాకు గుర్తుకు రాలేదు.

"నేను హైస్కూల్లో మీ జూనియర్ని," నాకింకా గుర్తుకు రాలేదు. "మాది మాలపల్లి సార్." ఇంకా ఆలోచిస్తున్నాను.

"మీరు స్టూడెంట్ లీడర్‌గా వున్నప్పుడు, జెండా వందనం దగ్గర ప్రతిజ్ఞ చెప్పటానికి నా నెంబరు పిలిచారు. నేను వచ్చీరాక చెబుతుంటే అంతా నవ్వారు. మీరు అందుకొని పూర్తి చేశారు. లైబ్రరీలో కూర్చుని ఏడుస్తున్న నా దగ్గరకొచ్చి బాధపడాల్సిన అవసరం లేదని, ఇప్పుడు నేర్చుకొమ్మని చెప్పారు," గొంతులో ఆత్మీయత.

నాకు గుర్తొచ్చింది. అది గుర్తు పెట్టుకొని ఇతను నన్ను పలకరించడం. అప్పుడు నేను అతన్ని ఓదార్చింది బిగ్‌బ్రదర్ యాటిట్యూడ్‌తో అయి వుండొచ్చు. "మా తాత మీ నాన్నగారు చిన్నగా వున్నప్పుడు మీ దగ్గర పాలేరుతనం చేశాడట. మీ నాన్నగారు పోయినప్పుడు రెండురోజులు ఏడుస్తూ వుండిపోయాడు." నాకు ఇప్పటివరకూ గుర్తులేని నా చిరకాల మిత్రుడు చెబుతున్నాడు.

ఈలోపునే వెనుక నుండి నన్నెవరో పిలిచారు. త్వరగా రమ్మని. "వస్తాను సార్," అని చెయ్యి చాచాడు. నులివెచ్చని స్పర్శ! అతని చెయ్యి ఊపి అడ్రసు ఇస్తాననీ, ఎప్పుడైనా లెటరు వ్రాయమనీ చెప్పాను. నా అడ్రసు అతనికి తెలుసునట. వెనక్కు తిరుగుతూ చెప్పాను, నన్ను సార్ అనవద్దని.

గట్టిగా చల్లగాలి వీచింది. చినుకుల శబ్దం పెరిగింది. అతను ఏదో అన్నాడు. "అలాగే చక్రధరం," అని అయివుండొచ్చు.

ఆహ్వానం మాసపత్రిక, జూన్ 1995